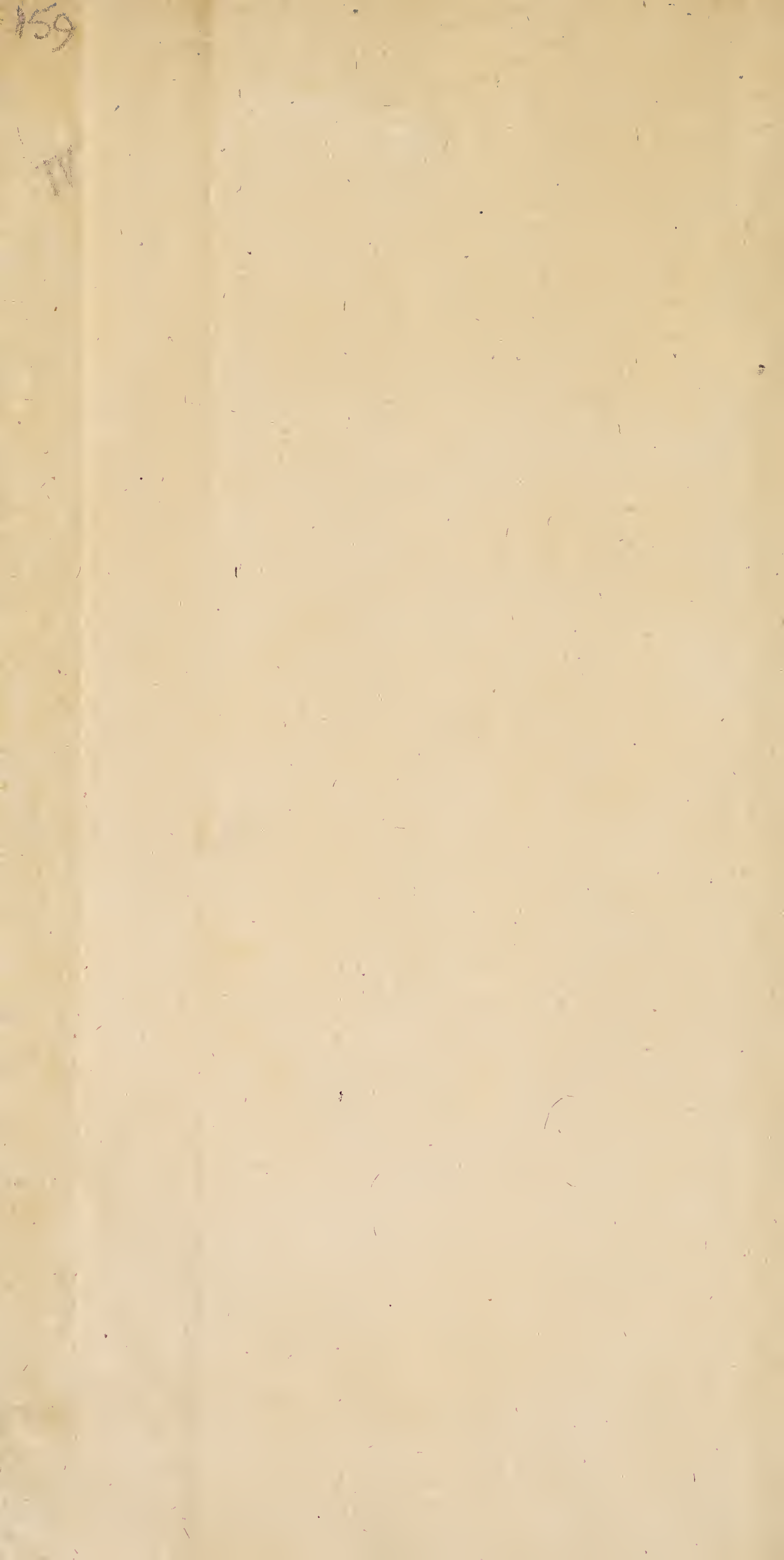

159

PLATTE-GROND
DER STAD
GOUDA.

GOUWE.

YSSEL.

1. Stadhuis
2. St. Jans Kerk.
3. Tuchthuis.
4. Infirmerie.
5. Cholera-Hospitaal.
6.6. Haven.
7.7. Gouwe.
8. Proveniers-huis.

De letters en Kleuren wijzen de wijken der Stad aan.

C. Magnenal te Amsterdam. R. J. Berntrop. Excudit. E. C. B. fecit.

AANTEEKENINGEN

EN

OPMERKINGEN

BETREKKELIJK

DEN AZIATISCHEN BRAAKLOOP

te Gouda.

MET 9 TABELLEN EN EENEN PLATTEN GROND.

DOOR

W. F. BUCHNER,
Med. en Chirug. Doctor.

TE AMSTERDAM, BIJ
R. J. BERNTROP,
1833.

Hoc spatium temporis, quantumvis sterile, mirabilem quendam morbum protulit, nulla in gente aut aetate prius cognitum; quique, postquam per aliquot subinde annos revertisset, prorsus tandem evanuit.

Johannis Freind. *Historia Medicinae* pag. 393. Lugd. Batav. 1750.

VOORBERIGT.

Het groote aantal ſchriften over den aziatiſchen braakloop met nog een te vermeerderen, behoort welligt tot die ondernemingen, welke gevoegelijk achterweeg kunnen blijven. En toch, alhoewel van deze waarheid doordrongen, waag ik het, mijne aanteekeningen en opmerkingen *over die ziekte in het licht te geven.*

Deze tegenſtrijdigheid vordert de volgende opheldering: mijn doel is alleen mededeeling van datgene, wat ik gezien, waargenomen en ondervonden heb, met bijvoeging van die denkbeelden en overwegingen, welke door het waarneembare bij mij zijn opgewekt.

Mijn geſchrift kan derhalve geene volledige beſchrijving van, en verhandeling over den braakloop zijn. Het is eene mededeeling van datgene, wat mij voorkwam en toeſcheen belangrijk te zijn;

voor

vooral die zaken betreffende, welke eenmaal de bouwstoffen zullen moeten leveren voor eene voldingende monographie des braakloops, die ons voor als nog ontbreekt.

Het duistere, dat nog al omhult, wat tot den braakloop behoort of daarmede in betrekking staat, met de daarvan onafscheidbare verwarring, kan alleen worden opgehelderd en tot een regelmatig geheel komen, door het waarneembare aan veelzijdige beschouwingen en overwegingen te onderwerpen. De uitkomsten zullen vooral dan belangrijk worden, wanneer ieder geneeskundige zijne, hem belangrijk toeschijnende, opmerkingen mededeelt. Er zal veel kaf onder het kooren zijn; eene goede wan scheidt het eerste van het laatste; waartoe mijne mededeelingen behooren, blijve ter beslissing aan anderen overgelaten; men gelieve daarbij indachtig te zijn:

In magnis voluisse, sat est.

INLEIDING.

Daar de Aziatifche Braakloop, na zijne eerfte verfchijning te *Scheveningen*, achtervolgens te *'s Gravenhage*, *Rotterdam* en *Delft* was uitgebroken, zoo liet het zich wel vooruitzien, dat de ftad mijner inwoning, welke met al die plaatfen in dagelijksch en veelvuldig verkeer ftaat, niet lang van deze plaag zoude verfchoond blijven. Althans ieder, onzijdig oordeelende, verwachtte van uur tot uur de ongelukkige mare te zullen vernemen: de Braakloop heeft zich in onze ftad geopenbaard! Intusfchen ontbrak het niet aan lieden, welke, op grond van verkeerd begrepene Godsdienftige leerftellingen, van kwalijk toegepaste begrippen over de gezondheid van lucht en water in deze ftad en het daarmede in verband gebragte geloof aan de niet-befmettelijkheid des braakloops, beweerden: dat *Gouda* van den braakloop zoude verfchoond blijven. Vele anderen omhelsden dit gevoelen, zonder zich om gronden of redenen te bekommeren, en veroordeelden andersdenkenden, alleen, omdat zij meenden, dat hun finantieel belang daarmede in verband ftond en met winstdervingen bedreigd werd. Andere onzer ingezetenen ftelden vertrouwen in voorbehoedmiddelen, en trachteden zich door tincturen,

pleisters, gordels en eenen goed of kwalijk gekozenen leefregel tegen den braakloop in veiligheid te ſtellen. Door het onberedeneerde geloof aan alle aangeprezene voorbehoedmiddelen verſchaften zij voedſel aan hunne ijdele hoop, kweekten eene inſlaapwiegende gerustheid aan, en verloren naderhand, door het tevoorſchijntreden der ziekte ontwaakt, door vrees bevangen, de noodige tegenwoordigheid van geest, om met vrucht die pligten te vervullen, welke plaatsgrijpende volksrampen aan iederen ſtaatsburger ter betrachting voorſchrijven.

Noch de kennelijke geaardheden van lucht en water, noch de algemeene ziektegeſteldheid, noch de geaardheden der heerſchende ziekte gaven aanleiding om iets bijzonders omtrent het een en ander te verwachten. Niemand zoude aanleiding gevonden hebben, om tot de vooronderſtelling te komen, dat wij in het najaar eene buitengewone ziekte te vreezen hadden, indien wij niet geweten hadden, dat de Aziatiſche braakloop in onze nabijheid woedde.

Men had zich dan ook hier, gelijk elders, door daarſtelling eener kommisſie tot het werk van den braakloop, en door oprigting van een ziekenhuis tot verpleging van braaklooplijders, tot den ontvangst der ziekte eenigermate voorbereid. Andere en bijzondere maatregelen tot afwering der ziekte en tot beteugeling van dezelve, indien zij eenmaal zoude uitgebroken zijn, heeft men geene in het werk geſteld. Zoowel de algemeene als bijzondere berookingen, het zuiveren en reinigen der woningen der braaklooplijders, de afzondering der ſup-

poos-

poosten in het ziekenhuis, en wat dies meer is, bleven achterweeg. De onderſcheidene en herhaalde voordragten der Kommisſie tot het werk van den braakloop hadden alleen ten gevolg: dat eenige politieverordeningen, de reinheid der ſtad in het algemeen betreffende, vernieuwd en afgekondigd werden; waarbij door Heeren Burgemeester en Wethouderen voorſchriften, den leefregel betreffende, gevoegd werden, naar gegevene aanleiding, in het rapport door de ſtaats-kommisſie, tot onderzoek des braakloops in loco, bekend gemaakt.

Terwijl dit geſchiedde, werd intusſchen niet alleen nu, maar gedurende den geheelen zomer en het najaar, onafgebroken voortgegaan, met in de grachten binnen de ſtad te baggeren; de hierdoor veroorzaakte roeringen van onze moerasſige gronden bedierven het drinkwater, en vervulden den dampkring met ſchadelijke moeras-uitdampingen, die bovendien nog verontreinigd wordt door groote misthoopen binnen de ſtad, waar alle vuiligheden worden verzameld. De daartegen gerigte vertoogen der kommisſie tot het werk van den braakloop binnen deze ſtad, ten einde de opbaggering, gedurende het heerſchen van den braakloop, te ſtaken, en de groote vuilnishoopen gedurende dien tijd ongeroerd te laten liggen, en de vallende vuilnis, op eene afgelegene plaats buiten de ſtad te brengen, bleven zonder eenig gevolg.

Geenszins het gevoelen dier geneesheeren omhelzende, welke den miasmatiſchen oorſprong van den braakloop vastſtellen en verdedigen, kan ik toch niet tegenſpreken, dat het bederf des waters, door

ongeradene opbaggeringen in den zomer en herfst, en door de uitwasemingen des opgebaggerden slijks en van groote vuilnishoopen binnen de stad, die door voddenrapers, en naar eenig afval en voedsel zoekende bedelaars worden omgewroet, bedorven dampkring, voor de gezondheid der ingezetenen zeer schadelijk zijn moet; maar, vooral tijdens het heerschen van epidemiesche ziekten, bevordelijk zijn zal om derzelver uitbreiding te begunstigen, onverschillig, of dezelve tot de contagieuse of miasmatische behooren. Het is opmerkenswaardig, dat in die wijken, het digst bij den grooten vuilnishoop gelegen, en op die gracht en daarop uitkomende steegen, waar het water weinig loop heeft, en bijgevolg de roeringen der gronden door opbaggering het schadelijkst zijn, het getal der zieken reeds sedert eenige jaren veel grooter geweest is, dan op andere grachten en in andere straten, en dat ook de braakloop juist op die gracht en in die wijken het hevigste heeft gewoed.

Weers- en luchtgesteldheid.

Noch voor, noch gedurende, noch na den tijd, dat de braakloop hier heerschte, zijn er bijzondere opmerkenswaardige, vreemde of van den gewonen loop afwijkende natuurverschijnselen waargenomen. Noch de viervoetige dieren, noch de vogelen, noch de insekten leverden vreemde verschijnselen op; geen van allen verliet ons. Allen, welker natuur het medebrengt den mensch te kwellen, hielden niet

op,

op, lastig te zijn en, even als anders, te plagen. Alleen de visſchen maakte eene uitzondering: ten gevolg van het bederf des waters in de grachten binnen de ſtad, zag men dezelve in dezen zomer meermalen bedwelmd op de oppervlakte des waters drijven, zoo dat dezelve konden opgeſchept en met handen gegrepen worden. Dit verſchijnſel kan echter niet voor bijzonder belangrijk beſchouwd worden, of als vreemd in aanmerking komen, daar hetzelve bijna jaarlijks, en in den zomer meermalen plaats vindt.

De weersgeſteldheid heeft niets opgeleverd, dat belangrijk of afwijkend van den gewonen loop der ſaizoenen kan genoemd worden. Geen der jaargetijden week van de gematigdheid af: wij hadden geene buitengewone koude, geene buitengewone hitte, noch droogte noch vochtigheid; in geen gedeelte van het jaar waaide de wind langdurig uit ééne ſtreek, maar wisſelde van tijd tot tijd, in overeenſtemming met andere gewone jaren. De invloed der ſaizoenen en des weders was in het algemeen gunſtig voor de vegetatie. Alle gewassen ſlaagden wel en kenſchetsten zich door overvloed en goede eigenſchappen, de boomvruchten uitgezonderd, die niet overvloedig waren.

Het geheele jaar heeft geene, voor opmerking en waarneming vatbare atmosphaeriſche, kosmischtelluriſche en electro-magnetiſche verſchijnſelen opgeleverd.

Ziektegeſteldheid en ziekten.

Gedurende den winter en het voorjaar tot in den zomer, waren de katarrhale, rheumatiſche en inflammatoriſche zietkegeſteldheden de heerſchende, zoowel in de eenvoudige als in de zamengeſtelde vormen. In den zomer ontwikkelde zich meer en meer de gastriſche ziektegeſteldheid, zonder echter de eerst aanwezige geheel te verdringen; dezelve duurden voort, maar minder hevig en minder talrijk. In den nazomer verhieven zij zich wederom, kwamen meer ontwikkeld voor en de gastriſche aandoeningen werden zeldzamer.

Gedurende de eerſte drie maanden van het jaar, heerschten de pokken, de kraamkoorts; de roodvonk kwam van tijd tot tijd ſporadisch voor. Ligte katarrhale rheumatiſche en inflammatoriſche koortſen waren talrijk. Van de oude lieden werden vele door peripneumonia notha aangetast en weggenomen. Het getal der zieken was buitengewoon en dat der dooden groot. Vooral in de maand Januarij ſtierven vele kraamvrouwen, kinderen en oude lieden, en er had eene algemeene opruiming van ſlepende ziekten, door den dood, plaats. In de drie volgende maanden hadden wij vele tusſchenpoozende anderdaagsche koortſen en katarrhale buikloop; de ſterfte was matig, gering in vergelijking met het groote getal van zieken. De tusſchenpoozende koortſen duurden tot in den zomer voort, waren van eene ligte goede voorjaarsgeaardheid, ſpoedig en gemakkelijk te genezen.

De

De veelvuldig voorkomende katarrhale diarrhaeën gingen dikwijls met gastrifche verfchijnfelen gepaard. Ook zag men van tijd tot tijd enkele gevallen van gewone inlandfche braakloop of bord. Het getal der zieken bleef bij voortduring groot, maar de fterfte, in verhouding tot de zieken, gering. In het begin van Augustus verfcheen de Aziatifche braakloop in ons midden, en heerschte tot het einde van October. Gedurende dit tijdsgewricht was het getal der zieken, aan ligte aandoeningen der buiksingewanden lijdende met aandoeningen der zenuwen gepaard, zeer groot. Vrees voor den braakloop en daardoor opgewekte gevoeligheid, en een al te beperkte leefregel, die door vele ingezetenen in acht werd genomen, waren de voornaamfte en meest in het oog loopende oorzaken dezer ongefteldheden. De ftellige verzekeringen, dat de verfchijnfelen, waarover de lijders klaagden, niet tot de voorboden des braakloops behoorden, waren in vele gevallen alleen genoeg, om de ziekte oogenblikkelijk te genezen. Meermalen zag ik zoodanige lieden, op de gegevevene gerustftellende verzekering, dat zij niets van den braakloop te vreezen hadden, het bed verlaten en hunne gewone bezigheden hervatten.

In de drie laatfte maanden van het jaar kwamen de tusfchenpoozende koortfen, de katarrhale en rheumatifche aandoeningen, de ontftekingziekten, de Croup en de kinkhoest, de laatfte in eene ligte en goedaardige gedaante, veelvuldig voor. De fterfte was gering en bleef beneden het gemiddelde getal van dooden in gewone jaren.

Be-

Betrekkelijk den gewonen inlandſchen braakloop of bord, en den buikloop, in verband beſchouwd met onze plaatſelijke geſteldheden van lucht en water, acht ik de volgende opmerkingen belangrijk genoeg om hier mede te deelen. Bord en buikloopen komen hier ter ſtede veelvuldig voor. De laatſte ten gevolge van het Yſſelwater, dat, gelijk het Maaswater, bij allen, die daarvan gebruik maken, buikloop verwekt, totdat gewoonte dezen ſchadelijken invloed doet ophouden. Deze algemeen bekende lakſerende eigenſchap van ons drinkwater, openbaart vooral dan haren ſchadelijken invloed, wanneer vreemdelingen in groote getallen, uit hooggelegene, bergachtige, drooge landen, aan onze luchtsgeſteldheid niet gewoon, tot gebruik van hetzelve genoodzaakt zijn. Epidemien van buikloop met verſchijnſelen verbonden, aan den rooden loop eigen, zijn dan geene zeldzaamheden. Alleen in die jaren, dat ik hier de geneeskundige praktijk uitoefen, hebben de hier mede te deelen voorvallen plaats gehad.

In de jaren 1803, 1804 en 1805 lagen hier achtervolgend in garnizoen: de 18de en 21ste halve Brigade, later regimenten, franſche ligte infanterie; grootendeels zamengeſteld uit manſchappen van de laatſte ligtingen, genomen uit *Savooijen*, *Piemont* en die departementen van het zuidelijke *Frankrijk*, die aan *Italie* grenzen. Spoedig na hunnen inmarsch verbreidde zich de buikloop epidemisch onder hen, werd van tijd tot tijd zwaarder, hardnekkiger, kwaadaardiger, ging in vele gevallen met verſchijnſelen van rooden loop gepaard, en ſleepte vele manſchappen naar

het

het graf. Ook onze behoeftige volksſtand bleef niet verſchoond, en alhoewel in eenen geringeren graad er door lijdende, waren er toch dagen, dat van 20 tot 30 lijders aangetast werden en onder mijne behandeling kwamen. In den meer gegoeden volksſtand kwamen bijna geene zieken voor, door den heerſchenden buikloop aangetast.

In het jaar 1807, kwam het 6[de] regiment hollandſche infanterie van *Ligne* hier in garnizoen. Het was grootendeels uit Pruisſiſche krijgsgevangenen zamengeſteld, van Sileziſche regimenten. Men had deze lieden de hardſte behandeling in hunne krijgsgevangenſchap laten ondergaan, den ongezonden arbeid, verbonden met het delven van kanalen in moerasſige landſtreken, laten verrigten, en ten laatſte met ſtokſlagen gedwongen dienst te nemen. Bijna zonder onderſcheid werden allen, weinig tijds na hun verblijf alhier, door eenen hardnekkigen en kwaadaardigen buikloop aangetast, die bij velen met den dood eindigde. Gelijktijdig greep een zonderling verſchijnſel plaats: de zwanen, die de ſtad destijds in een groot getal onderhield, werden ziek en ſtierven, op twee of drie na, met verſchijnſelen van buikloop; een verſchijnſel, dat vooral deswegen opmerking verdient, omdat onze waterwerken van dien aard zijn, dat zij alle uitwerpſelen en nog vele andere onreinheden, van de geheele bevolking opnemen, en dat dit water tevens tot algemeen drinkwater, zoowel als tot huisſelijk gebruik ſtrekken moet. De kommisſie tot het werk van den braakloop, voorleden jaar hier zamengeſteld, heeft dan ook gemeend

meend bijzonder te moeten aandringen, dat de uitwerpſelen der braakloop lijders mogten begraven en niet in de grachten en waterwerken uitgeſtort worden; edoch zonder eenig gevolg.

Het regiment Zwitzers No. 32, zamengeſteld uit manſchappen door de kleine cantons geleverd, lag hier van 1818 tot 1830 in garnizoen, en leed veel door buikloop; het eene jaar meer dan het andere, edoch dooreen genomen, had dit regiment een onevenredig groot getal zieken en dooden.

In het jaar 1824 kwam ook hier, gelijk in vele andere ſteden, de inlandſche braakloop veelmalen voor, en niettegenſtaande dat zulks reeds lang, voor dat garnalen en oesters gegeten werden, had plaats gevonden, moesten later deze voedſels toch algemeen de oorzaak zijn dezer ongeſteldheden.

In den zomer van het jaar 1826, minder in dien van het jaar 1827, heerschte hier, even als in vele, ja de meeste ſteden der noordelijke provincien van dit Koningrijk, de inlandſche braakloop vrij algemeen, met meer dan gewone hevigheid, echter niet doodelijk, met uitzondering van eenige jonge kinderen.

De aandoeningen der buiksingewanden, welke braak- en buikloop ten gevolg hebben, behooren, blijkens de aangehaalde epidemien, geenszins tot de vreemde verſchijnſelen in onze ſtad; in de aangehaalde jaren hebben die ziekten een veel grooter getal van perſonen aangetast dan in den verloopen zomer. Maar in geene dier epidemien zijn er gevallen voorgekomen, waarin men iets vreemds zag of

meen-

meende te zien; geene ſporen van aziatiſchen braakloop hebben zich daarbij vertoond, en gewis geen geneesheer, die gelegenheid gehad heeft om den aziatiſchen braakloop te zien en waar te nemen, zal toeſtemmen: dat de geringſte zweem van overeenkomst in de verſchijnſelen en toevallen van de eerſte ziekten met de laatſte heeft plaats gehad. Noch minder kan toegegeven worden, dat de aziatiſche braakloop, niet anders als de hoogst ontwikkelde graad van inlandſchen braakloop zijn zoude, en dat deze ſteigering der ziekte door gewone en toevallige oorzaken kan worden voortgebragt.

Begin en uitbreiding des Braakloops.

Het was den 3 Augustus ll., dat des middags om 4 uren mijne hulp gevraagd werd bij eene arme vrouw, genaamd REBEKKA KROEDERS, oud 34 jaren, van beroep pijpenmaakſter, ſedert 10 weken zonder werk, moeder van twee kinderen, in den zevenden maand zwanger, aan zich zelve overgelaten en zeer behoeftig, wonende op de Turfmarkt, wijk K. N°. 24, in het Stroijenſteegje. Op dat tijdſtip niet te huis zijnde, werd de lijderes door mijnen zoon, den tweeden ſtads doctor, bezocht. Te huis komende, vernam ik door mijnen zoon het voorgevallene, met het berigt, dat hij de genoemde vrouw in eenen toeſtand had gevonden, die alle verſchijnſelen opleverde van den aziatiſchen braakloop in den paralytiſchen vorm; in niets verſchillende van ſoortgelijke lijders, welke hij twee dagen te voren te *Rotterdam* gezien had.

Wij

Wij begaven ons terſtond naar de zieke, het was niet moeijelijk den waren aard der ziekte te erkennen, daar de toevallen duidelijk en zeer ontwikkeld waren. Te minder konde hier eene dwaling plaats grijpen, daar ik eenige dagen vroeger in een der hospitalen voor braakloopljjders, te *Rotterdam*, mij de gelegenheid verſchaft had, om de ziekte bij veertien lijders in alle hare tijdperken te zien en op te nemen. Met het versch in het geheugen liggende beeld der ziekte, kan het toch niet wel aan eenen geneesheer gebeuren, eene ziekte te miskennen, die zoo vele kenſchetſende toevallen oplevert als de aziatiſche braakloop. De minst ervaren en alleronoplettendſte ziekenoppasſer, in het bezit zijner zinwerktuigen en gewoon verſtand, zoude niet eens kunnen mistasten.

Zonder gewenschte uitwerking, ſtelden wij alle pogingen der kunst in het werk om de lijderes de behouden. Den 5den Augustus verloste de vrouw ontijdig, bewusteloos, van een dood kind, en overleed den volgenden dag des morgens.

Op denzelfden dag, namelijk den 3den Augustus, had een ſchipper, van *Rotterdam* komende, zijnen zieken knecht aan de Goudkade, gemeente *Zuidwaddinxveen*, van boord gezet; vandaar werd dezelve in een open bootje tot digt bij deze ſtad gebragt, maar, op last van Mijnheer den Burgemeester dezer ſtad, des avonds zonder geneeskundige hulp, naar *Zuidwaddinxveen* te rug gezonden. Het beſtuur dier gemeente van het een en ander, betrekkelijk dit voorval, kennis bekomen hebbende, en in de meening ver-

verkeerende, dat het menſchelijke leven eenige waarde had, alhoewel dezelve alleen zedelijk en niet in klinkende ſpecie kan berekend worden, deed den lijder in een geſchikt huis opnemen, behoorlijk verplegen en al de hulp en bijſtand verleenen, die de menschheid gebiedt. Volgens verklaring van den Heelmeester, die de geneeskundige behandeling op zich had genomen, leverde de ziekte van dien lijder al de verſchijnſelen op, welke den aziatiſchen braakloop kenſchetſen.

Ook hier, niet minder dan elders, veroorloofde de onwetendheid, hoe onbevoegd dan ook, zich een ſtellig oordeel in eene zaak, buiten haar bevattingsvermogen gelegen: weerſprak het beſtaan des braakloops hier ter ſtede en beweerde in haren ijdelen waan, dat de vrouw, de eerſte braaklooplijderes alhier, aan de gevolgen der ontijdige verloſsing, miskennig van haren toeſtand en verkeerde geneeskundige behandeling overleden was.

Den vierden Augustus des avonds, werden twee kinderen, beide op de Nieuwehaven woonachtig, wijk I, N. 17 en wijk H, N. 73, door den braakloop in den peralytiſchen vorm aangetast; de ouders van het eene kind waren voddenrapers en de moeder van het andere eene pijpenmaakſter. De gebodene hulp vermogt niets, beide de kinderen overleden binnen den tijd van 12 uren; alhoewel dezelve tot des avonds, dat zij ziekwerden, op ſtraat gespeeld hadden.

De kwaadwilligheid veroorloofde zich ook deze gevallen tegen te ſpreken; laster en logen, vereenigd

in onware voorſtellingen en verhalen, beweerden, dat de kinderen aan pijn in den buik overleden waren, ten gevolge van het gebruik van deze en gene voedſels, die, hoe onſchadelijk ook en dagelijks gebruikt wordende, nu en in eens vergiftige eigenſchappen moesten verkregen hebben. Deze en ſoortgelijke voorvallen en gebeurtenisſen, die aan de goede zaak zooveel kwaads hebben berokkend, waren de onafſcheidbare gevolgen van het dwaze vooroordeel, dat *Gouda* van den baaakloop zoude vrij blijven, aangeblazen door baatzucht, door geldgierigheid en andere onedele drijfveren.

Door verſcheidene, achtereenvolgend voorkomende gevallen van aziatiſchen braakloop werd elk en een iegelijk overtuigd, hoezeer men ook geworſteld had, deze overtuiging af te weren, dat de aziatiſche braakloop ook binnen deze ſtad aanwezig was.

Den negenden Augustus konden de twee eerſte zieken, een man en eene vrouw, echte lieden, in het ziekenhuis worden opgenomen.

Verdere uitbreiding.

Gedurende de eerstvolgende zeven dagen, werden, behalve de drie eerst aangehaalde gevallen, nog zeven lijders aangetast, alle woonachtig op de Nieuwehaven, in de nabijheid van die huizen, waarin zich de ziekte het eerst had geopenbaard. Den 8 Augustus kwam de eerſte braaklooplijder op eene andere ſtraat, de Sint Servaatsſteeg, wijk E, N. 26., woonachtig, voor. Het was een man, ruim 60 jaren oud, slecht gehuis-

vest,

vest, behoeftig, opperman en visſcher van beroep, waardoor hij zich een zeer sober, naauwelijks toereikend levensonderhoud konde verſchaffen. Den 10 Augustus werd een ſoldaat van het garnizoen aangetast en achtervolgend nog 24 andere, een officier en drie militairen vrouwen, namelijk twee kapiteinsvrouwen en eene korporaalsvrouw. Het garnizoen was, gedurende dat de aziatiſche braakloop hier heerschte, gemiddeld genomen, 309 man ſterk. Weinige dagen later, den 13 Augustus, werd eene vrouw in het kriminele gevangenhuis hier ter ſtede aan den aziatiſchen braakloop ziek, en achtereenvolgend tot den 7 September werden in dat huis 17 perſonen aangetast. Het getal der gevangenen bedroeg toen ter tijd 190 perſonen, als 95 mannen en 85 vrouwen.

Reeds in de vierde week na hare uitbarſting bereikte de ziekte, het getal betreffende, haar toppunt, hetzelve ſteeg in die week tot 57. Vervolgens nam de ziekte af, verhief zich wederom eenigzins in de 9 en 10 week, verminderde vervolgens van week tot week, en hield, na 85 dagen hier geweest te zijn, den 26 October geheel op, zijnde dit de dag, waarop de laatſte zieke onder behandeling gekomen is.

Getal der zieken.

Het geheele getal der hier door den aziatiſchen braakloop aangetaste perſonen beliep 264. Hiervan behoorden tot den burgerſtand 97 mannen en 121 vrouwen, totaal 218; tot het militair 26 mannen en

 drie

drie vrouwen, totaal 29; tot de gevangenen in het kriminele gevangenhuis 9 mannen en 8 vrouwen, totaal 17. In den burgerſtand zijn genezen 39 mannen en 76 vrouwen, totaal 115; overleden 59 mannen en 44 vrouwen, totaal 103. Van het militair zijn genezen 21 mannen en eene vrouw, totaal 22; overleden 5 mannen en 2 vrouwen, totaal 7. In het kriminele gevangenhuis zijn genezen 6 mannen en 5 vrouwen, totaal 11; overleden 3 mannen en 3 vrouwen, totaal 6.

Bij de laatſte volkstelling, in het jaar 1830, beliep het getal der inwoners 12608. Het getal der braaklooplijders is geweest 218. Bijgevolg is in den burgerſtand 1 van de 58 levenden ziek geworden. In het geheel zijn overleden 103, bijgevolg is er 1 van $122\frac{1}{2}$ levenden overleden. De verhouding der overledenen tot de zieken is = 3 tot 4.

De gemiddelde ſterkte van het militair was 309, de vrouwen daar niet onder berekend; van dat getal zijn ziek geworden 26 mannen, bij gevolg 1 van de 12 levenden, hiervan zijn overleden 5, of 1 van de 62 levenden. De verhouding van de overledenen tot de zieken ſtaat gelijk 1 tot 4.

In het kriminele gevangenhuis zijn van 190 gevangenen ziekgeworden 17, gevolgelijk een van de 11 levenden, van de 17 zieken zijn overleden 6: de verhouding der overledenen tot de levenden is derhalve 1 van 30, en tot de zieken 1 tot 3.

Uit deze opgave blijkt: Dat het kriminele gevangenhuis, in verhouding tot de levenden, de meeste zieken en de meeste dooden gehad heeft. Bij het militair was die verhouding iets gunſtiger; het gunſtig-

ſtigſte echter in den burgerſtand, waarin men, wegens de groote armoede en ellende van onzen minderen volksſtand, reden had om het tegendeel te verwachten, indien de aziatiſche braakloop tot de miasmatiſche, of tot die ziekten behoorde, welke uit gewone oorzaken voortkomen.

De verhouding der overledenen tot de zieken was, gedurende de eerſte drie weken der epidemie, het ongunſtigst in het ziekenhuis, tot verpieging van braaklooplijders ingerigt; in het geheel gunſtiger in den burgerſtand en in het kriminele gevangenhuis; het gunſtigst bij het militair.

Van waar is de Aziatiſche Braakloop te Gouda gekomen?

De eerſte hier voorgekomen braaklooplijder was eene behoeftige vrouw, gelijk reeds hier boven breeder is aangewezen. Van waar en hoe dezelve den braakloop gekregen heeft, blijft onzeker. Opmerkingswaardig echter is het, dat onder de eerſte 8 braaklooplijders hier ter ſtede 7 vrouwen en kinderen waren, en ſlechts een man zich onder dit getal bevonden heeft. Bij geen van allen konde iets ontdekt worden, betrekkelijk de gewone ziekteoorzaken, om daaraan met eenigen ſchijn van gegrondheid, het ontſtaan des aziatiſchen braakloops toe te ſchrijven.

Het gevoelen toegedaan zijnde en als het mijne omhelsd hebbende, dat de braakloop tot de contagieuſe ziekten behoort, en zich volgens dezelfde wetten en regelen verbreidt, komt het mij meer dan

waarſchijnlijk voor, dat de aziatiſche braakloop door beſmetting van *Rotterdam*, *Delft* of *den Haag* naar *Gouda* is overgebragt.

De eerſte braaklooplijderes woonde op de Turfmarkt, de gracht zijnde, waar de Haagſche ſchuit aankomt, lost, en van dingsdag avond tot zondag 's morgens liggen blijft. Het ſteegje harer inwoning reikt tot bijna op de Nieuwehaven. Op deze gracht verbreidde de ziekte zich het eerst en bleef gedurende bijna eene week tot dezelve bepaald, alvorens de eerſte braaklooplijder op eene andere ſtraat voorkwam.

Betrekkelijk het tijdsgewricht, waarin de aziatiſche braakloop hier begonnen is, verdient nog opgemerkt te worden, dat het de week na kermis was, waarin de ziekte zich hier openbaarde. Alhoewel de kermis voor dit jaar was uitgeſteld, gaf de gewone tijd voor dit volksfeest toch aanleiding tot buitengewone drukte onder den minderen volksſtand: de Fabrijkanten ſtaakten den arbeid in hunne fabrijken, gelijk in andere jaren gedurende de kermis; het volk verzamelde zich in herbergen en kroegen, was veel in beweging en zocht zich op verſchillende wijzen ſchadeloos te ſtellen, voor het gewaande verlies, door het gemis der kermisvermaken veroorzaakt. Ook hadden, gedurende die week, eenige joden met oude kleederen, wollen en katoenen dekens op de markt geſtaan, of in particuliere huizen die goederen tot verkoop uitgeſtald. Zij waren van *Rotterdam* en *Amſterdam* gekomen; volgens geruchte en de meening van vele lieden, zouden zich onder die koopwaren goederen

be-

bevonden hebben, herkomftig uit huisgezinnen te *Rotterdam*, waarin Choleralijders overleden waren. Vele van deze kleedingftukken en beddegoed zijn door lieden uit den behoeftigen volksftand voor kleine prijzen gekocht, om zich eene zoogenaamde kermisverknapping aan te fchaffen.

Het drukke en veelvuldige verkeer tusfchen *Gouda* met andere fteden, in onze nabijheid gelegen, waarin de braakloop vroeger dan hier was uitgebroken en zich verbreid had, en andere de uitbreiding van besmettelijke ziekten begunftigende omftandigheden, met elkander in verband gebragt en als één geheel befchouwd, verkrijgt de ftelling der contagieufe geaardheid en uitbreiding van den aziatifchen braakloop de grootfte waarfchijnlijkheid.

Men wordt te meer gedrongen om deze ftelling aan te nemen: wanneer men in overweging neemt, dat er geene gewone, noch buitengewone ziekteoorzaken waren op te fporen, welke met eenige waarfchijnlijkheid de ontwikkeling en uitbreiding des aziatifchen braakloops konden verklaren.

Het is er verre van af, dat de losbandigst levenden, de morfigften, de armften en de dronkaards uitfluitend of bij voorkeur door den aziatifchen braakloop hier ter ftede werden aangetast. Het tegendeel is waar; de grootfte dronkaards, de teugelloos voorthollende woestelingen bleven verfchoond, terwijl brave huisvaders daarentegen, met talrijke huisgezinnen bezwaard, welker onderhoud eenen geftadigen arbeid vorderde, aangetast werden en bezweken.

Een groot getal vrouwen, op welker leefwijze

en gedrag niets was af te wijzen, van welke men alleen zeggen konde: zij zijn arm, ſtierf aan den braakloop. Vele kinderen insgelijks werden de ſlagtoffers dezer ziekte, van welke ten minſte toch niet konde gezegd worden, dat zij zich door losbandigheid, door buitenſporigheden en door dronkenſchap den braakloop op den hals hadden gehaald.

Grijsaards, oud van dagen, een van 92 jaren, die bij eene onregelmatige en ſchadelijke leefwijze gewis zoo oud niet zouden geworden zijn, werden door den braakloop weggenomen. Kinderen, en onder deze zeer jonge zuigelingen, een tien dagen oud, ſtierven aan deze ziekte.

De aziatiſche braakloop ging hier langzaam van de eene naar de andere ſtraat voort; maar, eenmaal op eene ſtraat of buurt gekomen zijnde, konde men verzekerd zijn, binnen weinige dagen in de omgevingen meer zieken te zullen bekomen. Vaak werden achtereenvolgend in naast elkander ſtaande huizen perſonen ziek en in vele gevallen werden verſcheidene leden, tot ééne familie behoorende, aangetast. De ziekte bleef hier bijna uitſluitend tot den meer behoeftigen volksſtand bepaald; echter zijn er ook perſonen uit den meer gegoeden en aanzienlijken ſtand door dezelve aangetast en bezweken.

Uit de bijgevoegde tabel, N°. 3, en den platten grond van *Gouda* blijkt, dat de aziatiſche braakloop hier zeer onregelmatig over de ſtad verdeeld geheerscht heeft. Eene wijk bleef geheel vrij, andere hadden weinige zieken. Voornamelijk leden die ſtraten en grachten, welke het noorder en oostelijke gedeelte der

ſtad

ftad uitmaken; in het laatfte bevinden zich het krimineele gevangenhuis, de militaire ziekenzaal, de kazerne, en het ziekenhuis ter verpleging van braakloop lijders.

Noch de leefwijze noch de leefregel, noch voorbehoedmiddelen, waaraan men welligt zoude genegen zijn deze eigenaardigheden in de uitbreiding der ziekte toe te fchrijven, kunnen, mijns bedunkens, ter verklaring van deze iets bijdragen. Het getal der behoeftigen is in het westelijk gedeelte der ftad en hunne armoede ruim zoo groot, als in het noorder en oostelijke gedeelte; maar hetzelve wordt door de markt, de Haven en de Gouwe, uitmakende dat gedeelte der ftad, hetwelk door de meer gegoede ingezetenen bewoond wordt, afgefcheiden, ftellende, als het ware, eene fcheidsmuur daar. Het verdient hier bij opmerking, dat de choleralijders, in de wijken van de markt, Haven en Gouwe voorgekomen, geweest zijn: twee kapiteinsvrouwen, een luitenant, een doodgraver, eene mutfenmaakfter, een arm jodenkind, de vrouw van eenen winkelier en fchipper, een pijpenmaker, de zoon van eenen fchipper op *Amfterdam*, eene pijpenmakers vrouw en een tinnegieter, de zoon van de laatfte.

De leefwijze, de leef- en eetregel is in alle gedeelten der ftad onder den mingegoeden volksftand fteeds dezelfde; door behoefte tot ontberingen gedwongen, die de rijke niet kent, en voor onverdragelijk zoude houden, indien hij zich daaraan onderwerpen moest. Indien men de oorzaken des braakloops in de leefwijze, eet- en leefregel zoeken wilde,

hoe zoude het zich laten verklaren, dat de rijken, die toch het meest te dien opzigte uitſpatten, door den aziatiſchen braakloop veelal verſchoond blijven, en de min overdadig levende volksſtand zijne uitverkorenen oplevert? Waarom worden van zoo vele duizende behoeftigen, die toch alle eene en dezelfde leefwijze gedwongen zijn te volgen, ſlechts de 50ſte of 100ſte der levenden aangetast? En waarom hebben wij in andere jaren, onder gelijke omſtandigheden, geenen aziatiſche braakloop gehad? Hoe konde dezelve ontwikkeld worden, en na eenig tijdsverloop wederom ophouden epidemisch te heerſchen; daar toch de oorzaken, die hem zouden hebben voortgebragt, bleven voortduren? Indien een miasma de ziekte heeft aangebragt en verbreid, van waar dit miasma? Door welke oorzaken is hetzelve ontwikkeld, waarom nu en nimmer te voren? Waarom verwekte hetzelve op de eene ſtraat en gracht vele zieken, en verſchoont het grootſte getal menſchen, levende in en onder dezelfde uitwendige omſtandigheden en betrekkingen in dier voege, dat eenige ſtraten en grachten geene of ſlechts zeer weinige zieken telden? Hoe laat het zich verklaren, dat de geneesheeren over het algemeen van den aziatiſchen braakloop vrijblijven, of ſlechts in eenen ligten graad worden aangetast, daar zij toch alle uren van dag en nacht in de noodzakelijkheid gebragt worden, van zich aan den invloed van het miasma bloot te ſtellen, vaak, zonder in de gelegenheid te zijn om de noodige en mogelijke voorzorgen in acht te nemen? Hoe is het te verklaren, dat dit zonderlinge miasma, op de eene plaats ontwikkeld

zijn-

zijnde, zich vervolgens alleen op die plaatſen ontwikkelt, welke met de eerſte in veelvuldig verkeer ſtaan en op andere plaatſen, dikwijls op korte afſtanden van de eerſte verwijderd, niet te voorſchijn treedt?

Zonder mij met eene regelmatige beantwoording dier vragen in te laten, want de tijd om dezelve voldingend op te losſen is nog niet gekomen, zal ik hier alleen opmerkingen mededeelen, die mij toeſchijnen van eenig aanbelang te zijn.

Te *Rotterdam* heerscht de aziatiſche braakloop, *Kralingen*, tot aan de ſtad belendend, wordt mede aangetast. De groote weg van *Rotterdam* naar *Gouda* loopt op een ¼ uur afſtands voorbij de kom der gemeenten van *Cappellen* op den *Ysſel* en *Nieuwerkerk* op den *Ysſel*, beide dorpen worden door de ziekte verſchoond. Op een klein uur afſtands van *Gouda* loopt de weg door het dorp *Moordrecht*, hetwelk, behalve het aanhouden van postwagens, door fabrijkarbeid met *Gouda* en met *Rotterdam* in veelvuldig verkeer ſtaat, wordt door den braakloop aangetast; het tegenovergelegene, door den *Ysſel* alleen van *Moordrecht* afgeſcheidene, *Gouderak*, waar de geringere volksſtand wegens den arbeid in de ſteenplaatſen, des zomers minder verkeer in de ſteden heeft, blijft vrij, met uitzondering van eene vrouw, die ziek werd en bezweek. Te *Waddingsveen*, een groot uur gaans van *Gouda*, wordt de vrouw van den ſchippersknecht, die op de marktſchuit naar *Gouda* en naar *Leyden* vaart, tijdens dat de braakloop in beide die ſteden heerschte, door die ziekte aangetast; behalve deze vrouw nog een man,

een

een rietdekker van beroep, die te *Gouda* gewerkt had.

Te *Ouderkerk* op den *Ysel* kwamen vier braaklooplijders voor. Een koopman in het klein, die dagelijks te *Rotterdam* kwam om zijne zaken te verrigten; een jongeling, die, twee dagen voor hij ziek werd, zijnen zwager te *Rotterdam*, door den braakloop aangetast, bezocht had; een zetſchipper, uit *'s Hertogenbosch* komende, tijdens dat de braakloop daar was uitgebroken, en het kind van eenen ſchipper die van *Gouda* kwam.

In de gemeente *Krimpen* op den *Ysel* zijn tien perſonen door de cholera aangetast, alle binnen een ¼ uurs afſtand woonachtig. N°. 1 was het kind van den marktſchipper op *Rotterdam*. N°. 2 een man, die te *Rotterdam* gewerkt had. N°. 3 een arbeider in de Steenplaats, woonachtig in de nabijheid van N°. 1. N°. 4 was de behuwddochter van N°. 3. N°. 5 de huisvrouw van N°. 3. N°. 6 de dochter van N° 3. N°. 7 de zoon van N°. 3. N°. 8, 9 en 10 behoorden tot andere familien, maar woonden zeer in de nabijheid van de eerſte lijders. Van de perſonen, tot de naastbeſtaanden der 10 lijders behoorende, zijn nog verſcheidene door den braakloop in eenen ligten vorm aangetast. Van den verdienſtelijken genees- en heelmeester P. SCHOUTEN heb ik deze informatien ontvangen, waarvoor ik zijn Ed. hiermede dankbetuige.

Zeldzaam was het hier te *Gouda* noodig, aan de braaklooplijders te vragen: of zij ook met andere perſonen, door die ziekte aangetast, in aanraking geweest

weest waren. Althans was dit het geval, nadat de ziekte eenigen tijd hier geweest was. Op dezelfde ſtraten, in dezelfde huizen en in dezelfde familien waren reeds braaklooplijders voorgekomen, of de lijders hadden, voor zij door de ziekte werden aangetast, aangeſpoord door verſchillende betrekkingen, bezoeken bij braaklooplijders afgelegd. Bij andere perſonen zoude het eene dwaasheid geweest zijn die vraag te doen, daar zij door hunne betrekkingen en omſtandigheden, in zoo vele gelegenheden verkeerden, om met perſonen en goederen in aanraking te komen, dat zij niet in ſtaat waren, op die vraag een ſtellig antwoord te geven; vooronderſteld, dat zij gezind waren, naar waarheid en overtuiging te antwoorden. Ik hecht weinig waarde aan die vraag en de daarop gegevene antwoorden, eene zeer groote daarentegen in het onderzoek der omſtandigheden, welke aan de ziekte voorafgingen of daarmede gepaard waren. De ondervinding heeft mij overtuigend bewezen, dat het weinig moeite in heeft, een antwoord te erlangen zoo als men het gaarne heeft. Een en dezelfde perſoon zal de eenigzins gewijzigd voorgeſtelde vraag, zoo wel ten genoege van den contagionist, als van den anticontagionist beantwoorden. De gemeene man, althans hier ter ſtede, en deze niet alleen, maar ook vele andere lieden leggen in de woorden *onmiddelijke aanraking* eenen geheel anderen zin, en verbinden een ander denkbeeld er mede, dan de contagionisten en anticontagionisten. Men behoeft ſlechts de woorden *onmiddelijke aanraking* met klem en nadruk uit te ſpreken,

en

en van de tien, tot den minderen volksſtand behooren de perſonen, zal naauwelijks een gevonden worden, die niet met zekere heftigheid: „ neen" zegt. Ik vroeg eens eene arme pijpenmaakſter, in eenen ligten graad door de cholera aangetast: zijt gij ook met braakloopLijders in onmiddelijke aanraking geweest? Antw. In aanraking? wel neen! Vr. Gij zijt immers bij uwen neef in huis geweest, die aan den braakloop overleden is, ik heb u daar gezien? Antw. Ja, daar ben ik geweest, maar in aanraking ben ik nooit met hem geweest. Wel foei, mijn heer! wat denkt gij wel van mij! — Dit moge genoeg zijn, om aan te wijzen, welk denkbeeld de behoeftige volksſtand, met de woorden onmiddelijke aanraking verbindt.

Hoe vele beweegredenen beſtaan er bovendien nog, welke tot geheimhouding tot ontkennen en verdraaijing der waarheid aanſporen. Menigeen zal niet gaarne de plaats noemen, waar hij zich aan de gelegenheid heeft blootgeſteld, om door den braakloop beſmet te worden. Anderen antwoorden ontkennend, alleen om de verwijtingen hunner naastbeſtaanden, te ontgaan. Hoe vele anderen zullen er geweest zijn, die onwetend zich met braakloopLijders en met door deze gebruikte goederen in aanraking geſteld en bevonden hebben.

Dat ik hieromtrent twee voorvallen uit mijne opmerkingen, gedurende dat de braakloop hier geheerscht heeft, mededeele. In een openbaar huis van de gemeenſte ſoort, edoch druk bezocht, werd de kastelein, of liever de bijzit der waardin, door de cholera aangetast en binnen een tijdsverloop van

12 uren weggenomen. Intusfchen bleef in dat huis alles ongeftoord zijnen gang gaan. Dat van de zijde der huisgenooten de geaardheid der ziekte zoo veel mogelijk geheim werd gehouden, is ligt te befeffen. Maar zullen diegenen, welke dat huis gedurende en na den tijd, dat dit voorval plaats had, bezochten, bekend hebben daar geweest te zijn; onverfchillig of zij met het plaats gehad hebbende al of niet bekend waren, of later daarvan kennis gekregen hebben? — gewis niet. Zij zullen in tegendeel op de ftelligfte wijze de verklaring hebben afgelegd en volgehouden: hoegenaamd in geene gelegenheid geweest te zijn, waardoor zij met perfonen en goederen, van braakloop verdacht, in aanraking hadden kunnen komen. Het tweede voorval was het volgende: de knecht van eene fchuit, te *Oudewater* te huis behoorende, te *Rotterdam* liggende, werd, terwijl hij zich alleen aan boord bevond, door den braakloop aangetast, en ftierf binnen weinig tijds. Des anderen daags of een dag later worden de, zonder voorafgegane reiniging bijeengepakte, kleederen en andere, tot de nalatenfchap van den overledenen behoorende, goederen aan zijnen oom bezorgd, die even buiten *Gouda* woont en eenen kroeg houdt. Het voorval werd, zoo veel doenlijk, geheim gehouden; wat van die goederen geworden is, en waar dezelve gebleven zijn, heb ik niet kunnen opfporen. Lieden, welke dezen kroeg bezochten, almede niet tot de beste foort behoorende, wisten in de eerfte plaats niet, dat zij daar ter plaatfe in aanraking met goedereren van eenen braakooplijder konden komen, in de tweede plaats hadden

den zij reden genoeg om te verzwijgen, zich daar bevonden te hebben. Diegenen, welke van deze goederen gekocht en gedragen hebben, kenden het gevaar niet, waaraan zij zich hadden blootgefteld, zullen, door den braakloop aangetast, niet beter wetende en dwalende ter goeder trouw, de ftelligfte verklaring afgelegd hebben: met geenen braakklooplijder in aanraking geweest te zijn.

Indien men bij alle andere befmettelijke ziekten de befmettelijkheid alleen dan wilde toegeven, wanneer de lijders kunnen en willen aanwijzen, waar en hoe zij zijn befmet geworden, dan zoude het fpoedig zoo ver komen, dat alle befmettende ziekten konden geloochend worden. Laten de geneeskundigen eenmaal op den inval komen om de ftelling aan te nemen en openlijk te verdedigen: dat de venerifche ziekte niet door onreinen bijflaap verkregen wordt, maar een gevolg is van de tellurifche, kosmifche, atmosphaerifche, electrogalvanische en magnetifche betrekkingen; en men kan verzekerd zijn, dat van ftonde af aan geen venerifche lijder meer zal gevonden worden, die zijne ziekte langs den gewonen en bekenden weg zal opgedaan hebben. Men predike de leer, dat de zwangerheid het gevolg zijn kan van bijzondere invloeden des dampkrings; en er zullen dagelijks onfchuldige maagden gevonden worden, die de wind bezwangerd heeft, en die niet zullen achterweeg blijven, met, bij al wat hun heilig is, te verklaren, nimmer met eenen man in aanraking geweest te zijn.

Woordverwisfeling en het gebruik van woorden, welker beteekenis aan vele menfchen niet regt duide-

lijk

lijk zijn, of waarmede gewoonte en gebruik in de zamenleving bepaalde denkbeelden verbonden hebben, maken in vele gevallen onduidelijk, wat duidelijk is, en geven vaak aan het bekende eene vreemde gedaante. Betrekkelijk den braakloop heeft dit met het woord: „*aanſteking*" plaats, uit het hoogduitsch overgenomen en in de plaats van het woord „*beſmetting*" in gebruik gebragt. Met het woord aanſteking verbindt het algemeen het denkbeeld van bederf; met vernielende eigenſchappen begaafde, of door een rottend bederf aangedane zelfſtandigheden, die aan andere zelfſtandigheden, waarmede dezelve in onmiddelijke aanraking komen, dit bederf mededeelen, wordt algemeen onder aanſteking verſtaan, en niet de beſmettende of overſlaande geaardheid eener ziekte. Meermalen is het mij voorgekomen, dat de huisgenooten van choleralijders en ook andere perſonen zeer ſtellig verklaarden: de cholera voor geene aanſtekende, maar wel voor eene overſlaande ziekte te houden; met de opbelderende aanmerking: de veneriſche ziekte ſteekt aan, het geheele ligchaam, tot in het gebeente toe, wordt er door bedorven; dat doet de braakloop niet. Maar overſlaande, ja! dat is hij, want A was bij B en B bij C enz.; allen werden ziek, en dat komt, omdat de braakloop overſlaat. Wie er lust toe heeft, neme de proef, en vrage aan den min beſchaafden volksſtand, of de cholera door onmiddelijke aanraking aanſteekt, of dat zij eene overſlaande ziekte is? het antwoord zal daarop neder komen: de cholera is niet aanſtekend, maar wel overſlaande.

Welligt zal het gezegde voor min belangrijk en wel voor overbodig gehouden worden. Daar echter menigwerf en blijkbaar groot belang gesteld wordt in de verklaringen der lijders uit den minderen volksstand, om daaruit bewijzen voor de al of niet besmettende geaardheid des braakloops af te leiden, scheen het mij toe, toch niet geheel en al ongepast te zijn aan te wijzen, welke denkbeelden, althans hier, de gemeene man met de woorden *onmiddelijke aanraking en aansteking* verbindt; want het zijn die denkbeelden en niet de woorden, welke over de waarde en geldigheid van getuigen en bewijzen beslisfen.

Gedaante en wijzigingen van den braakloop.

De aziatische braakloop vertoonde zich even als in andere plaatsen in verschillende gedaanten of vormen. Menigwerf was het moeijelijk, op eene stellige en bepaalde wijze aan den voorkomenden vorm, onfeilbaar de regte plaats aan te wijzen. Niet zelden ging de eene in de andere over en leverde geen gering bezwaar op, om te beslisfen, of de ziekte eene wezenlijke gedaanteverwisfeling ondergaan had, of dat hetgeen, wat wij vormen der ziekte noemen, niet veel eer den naam van tijdperken zoude verdienen. Intusschen schijnt het mij toe, hier ter plaatse, waar ik alleen mededeel, wat ik gezien en opgemerkt heb, de eenmaal aangenomene en in gebruik gebragte benamingen te moeten behouden. Wel is waar, dezelve zijn in vele betrekkingen gebrekkig en doen den wensch naar iets beters ontstaan: eenen wensch,

door

door de meeste praktiſche geneeskundigen gekoesterd en reeds meermalen geuit. Ik heb deswegen wel naar iets beters omgezien, maar niets gevonden, dat mijn verlangen konde bevredigen. Het gebrekkige met iets gebrekkigs te verwisſelen, daartoe gevoelde ik geene roeping; nog minder, om de reeds beſtaande verwarring nog grooter te maken.

Tot eene kort opgeſomde aanwijzing zal hier alles bepaald blijven. Wij hebben zoo vele beſchrijvingen der cholera, eene zee vol goed en ſlecht verhaalde waarnemingen, eenen onbeklimbaren berg van beſpiegelende verklaringen des braakloops, waaraan niets dan waarheid ontbreekt, magazijnen met duizende geneesmiddelen volgeſtapeld, welke alle den braakloop genezen, terwijl de geneesheeren hunne lijders laten ſterven; geenen lust gevoelende, om mij aan het gevaar bloot te ſtellen, van in de braakloop-woestijn te verdwalen, is mijn eenigste doel, kort en duidelijk de reſultaten mijner waarnemingen mede te deelen.

A. *Cholera paralytica, asphyctica, algida, coerulea. Braakloop met beroerte of verlamming.*

In deze hoogst kwaadaardige, ſpoedig doodende gedaante, vertoonde zich de aziatiſche braakloop, vooral in het begin, dat hij hier heerschte. Van de eerſte 19 lijders, in deze gedaante aangetast en naar het ziekenhuis vervoerd, ſtierven niet minder dan 15; waar de ziekte op eene ſtraat of gracht het eerſte

uitbrak, had dezelve doorgaans deze gedaante, en behield dezelve bij de eerstvolgende lijders; vervolgens werd hare hevigheid minder, verzachtte ten laatste zoodanig, dat zij zich in de cholerine en diarrhoea cholerica verloor. Op de Nieuwehaven, waar de ziekte zich hier het eerst heeft uitgebreid, waren de eerste zieken alle tot den paralytischen vorm behoorende; tegen het einde der epidemie kwamen op deze gracht geene andere dan ligte gevallen voor. In eene steeg, op deze gracht uitkomende, de Vrouwensteeg genaamd, waarin bijna niemand verschoond bleef, stierven de twee eerste lijders, de volgende werden door cholera erethica, en de laatste door cholerine en diarrhoea cholerica aangetast. Dit was het regelmatige beloop der ziekte door de geheele stad, voor zoo verre ik in de gelegenheid was om dezelve na te gaan. Op de Boge in de Keizerstraat en de Kuipersteeg, digt bij een gelegene en in elkander loopende straten, in welke de ziekte het laatst is uitgebroken en haar eindperk bereikte, werden acht personen binnen weinige dagen ziek; van deze stierven de vijf eerste en de drie laatst ziekgewordene herstelden.

De cholera paralytica, tastte in de meeste gevallen plotseling aan, binnen de tijd van een of twee uren zag men menigen lijder zijne gewone werkzaamheden verrigten en in doodelijke omstandigheden verkeeren. Geene andere voorboden waren in deze gevallen aanwezig, als eenige ruime buikontlastingen met kortstondige hevige pijnen en benaauwdheden in de maag- en bovenbuikstreken, spoedig door

de

de gewone en bekende cholera toevallen gevolgd wordende, en wel meerendeels in deze volgorde: plotſeling wegzinken der krachten, zoo dat de lijders naauwelijks in ſtaat waren zich zonder hulp naar bed te begeven; gelijktijdig kramp met hevige pijnen in de kuiten en voeten, benaauwdheden met pijn in de maag en bovenbuikſtreek, walging en brakingen met ontlasting van de gewone rijstwaterachtige ſtoffen. Het ligchaam werd ijskoud, blaauw, naauwelijks voelbare pols, ſpoedig geheel ophoudende polsſlag; ingevallene, met blaauwe ringen omgevene oogen; heeſche ſtem; ſtaan blijvende huidplooi; opgetrokkene bovenlip; onrustige bewegingen, onverſchilligheid en bewusteloosheid; onderdrukte urinlozing, bloedige buikontlastingen met vliesachtige, als bloedig vleesch uitziende, ſtremſels. Deze waren de kenſchetſende toevallen van den braakloop met beroerte, die in dezen vorm zelden langer dan 24 uren duurde, dikwijls binnen 6 tot 8 uren aan het leven een einde maakte. Bij vele herſtellenden volgde de typhus colericus. Het tijdperk der herſtelling was langdurig en de krachten keerden niet dan zeer langzaam terug; vooral bleven de ſpijsverteringwerktuigen nog eenen geruimen tijd zeer aandoenlijk en ligt ſtoorbaar in hunne verrigtingen.

Betrekkelijk eenige der belangrijkſte toevallen, welke bij den braakloop voorkwamen, ſchijnen mij de volgende opmerkingen ter mededeeling waardig te zijn.

a. Brakingen en buikontlastingen. In den hoogſten graad van den braakloop met beroerte, hadden doorgaans alleen in de eerſte uren van den aanval

brakingen en buikontlastingen plaats en de hoeveelheid der ontlaste ſtoffen was zelden groot, dikwijls volgden ſlechts een of twee brakingen; het gevaar was alsdan zeer groot, zelden herſtelde een lijder onder deze omſtandigheden. In de weinige gelukkig afgeloopene gevallen hernieuwden zich den tweeden of derden dag de brakingen en de ontlastingen; waar dit plaats greep, mogt men zich met eenen gunſtigen afloop vleijen. Wanneer de ſtoffen, door de wederkeerende brakingen ontlast, eene groene en later eene gele kleur hadden, verwezenlijkte zich de opgevatte hoop, en de lijders herſtelden.

b. De ſtaan blijvende huidplooi behoorde tot de ſtandvastige en eigene verſchijnſelen des braakloops; maar de huidplooi alleen beſlist, naar mijne overtuiging, het beſtaan des braakloops niet. Bij oude lieden, aan borstaandoeningen, vooral aan peripneumonia notha lijdende, blijven de huidplooijen even zeer ſtaan, als bij choleralijders; insgelijks bij zeer zwakke, door andere ziekten uitgeputte lijders. Ook de ſterkere of de geringere drukking, die op de huidplooi wordt uitgeoefend en de tijd, dat men daarmede volhoudt, is niet zonder invloed, men kan daardoor, naar goedvinden, eene langer of korter ſtaan blijvende huidplooi voortbrengen. Dit teeken ſchijnt mij derhalve van minder gewigt, dan er door velen aangehecht wordt; ik heb mij in de voorzegging daarop nimmer kunnen verlaten. Van meer belang zijn de gerimpelde handen, die men teregt met die der waschvrouwen vergeleken heeft; waar deze in de eerſte uren des braakloops volkomen ontwikkeld aanwe-

zig

zig waren konde men zich van het onvermogen der kunst overtuigd houden en den naderenden dood met zekerheid voorſpellen.

c. Bij de eerſte intrede in een ziekenhuis, waarin braakooplijders verpleging genoten, heeft mij niets ſterker getroffen dan de huiveringwekkende ſtilte en onverſchilligheid der zieken, in den hoogſten graad aangetast. Reeds destijds kwam het mij waarſchijnlijk voor, dat een toeſtand van *bewusteloosheid* daarvan alleen de oorzaak zijn konde. De uitkomſten mijner naſporingen hebben dit vermoeden bevestigd; tot bewijs zal ik eenige waarnemingen mededeelen. Jan smint, 30 jaren oud, arbeider in eene pottenfabrijk, wordt des avonds bij zijnen arbeid door den aziatiſchen braakloop aangetast. Daar hij zeer armoedig was en genoegzaam geene huisvesting had, werd hij terſtond naar het ziekenhuis overgebragt. IJskoud, blaauw en zonder pols kwam hij daar aan; tegen verwachting nam de ziekte eenen gunſtigen keer, de lijder herſtelde, maar zeer langzaam. Schijnbaar was hij gedurende het geheele beloop der ziekte bij kennis, later bleek het echter, dat het tegendeel had plaats gehad. In het reeds ver gevorderde tijdperk der herſtelling, ontwaakte hij eerst uit zijne verbijstering, vroeg aan de oppasſers: waar hij zich bevond en hoe hij daar ter plaatſe gekomen was, tevens verklarende, dat hij in zijne verwarde en onduidelijke voorſtellingen gemeend had, nog ſteeds in de potterij te zijn.

De vrouw van den ſchippersknecht te *Waddinxveen*, ruim 30 jaren oud, antwoordde gedurende het he-

hevigste der ziekte op alle vragen met juistheid. Toen zij reeds buiten gevaar verkeerde, gaf zij aan haren geneesmeester, den Heer H. NOURISSEN, hare verwondering te kennen over de buitengewone drukte, die in hare woning plaats had; deswegen ingelicht zijnde, verklaarde zij: niet befeft te hebben, dat al die beweging, om harent wille had plaats gehad.

PIETER VERKERK verhaalde mij na zijne herftelling het volgende: „ Ik was op den dag, dat ik ziek
„ werd, met mijnen zwager naar den postwagen, van
„ *Rotterdam* komende, gegaan, om mijnen broeder,
„ die als fchutter is uitgetrokken en naar hier zou-
„ de overkomen, om bij de begravenis van onze
„ moeder, aan den braakloop overleden, aanwezig te
„ zijn, af te halen. De postwagen kwam aan, mijn
„ broeder klom er uit. Na de eerfte welkomstgroe-
„ te voelde ik mij niet wel, zeide dit aan mijne
„ broeders, en voegde daarbij: ik ga naar huis. Het
„ postwagenveer is naauwelijks 200 pasfen van mij-
„ ne woning verwijderd. Van het verder gebeur-
„ de heb ik flechts eene flaauwe herinnering: ik
„ weet, dat ik in huis kwam en pogingen deed om
„ naar bed te gaan; van al, wat nu verder voorviel,
„ draag ik geene kennis; ik weet niet, dat gij, mijn
„ Heer, bij mij gekomen zijt; even min, dat men mij
„ heeft adergelaten; eerst toen ik honger voelde,
„ was het mij, als of ik uit eenen diepen flaap, door
„ droomen ontrust, ontwaakte."

De ziekte had reeds meer dan veertien dagen geduurd, toen dit gebeurde. Deze gevallen bewijzen:

dat

dat de herſenen en zenuwen door den braakloop, in den paralytiſchen vorm, hevig worden aangedaan en lijden; tevens hoe moeijelijk het is, in zware ziekten den toeſtand der zielsverrigtingen naar waarde te ſchatten en juist te beoordeelen.

d. In alle, mij voorgekomene gevallen van waren aziatiſchen braakloop hield de *urinlozing* geheel en al op, in de ligtere gevallen had dezelve alleen ſpaarzaam in tijd en in hoeveelheid plaats. Geenen lijder heb ik verloren na wedergekeerde urinlozing. Voor de voorzegging was dit verſchijnſel van het grootſte aanbelang en diende mij tot eerſten regel, om, wanneer het plaats greep, eenen vermoedelijk gunſtigen afloop der ziekte te voorſpellen.

e. Dat ik hier nog met weinige woorden van een verſchijnſel ſpreke, waarvan ik in geene beſchrijving van den braakloop gewag gemaakt vinde; dat anderen ook hier op hunne aandacht mogen vestigen, om te beſlissen, of hetzelve als een toevallig iets, of als een kenſchetſend eigendommelijk verſchijnſel des braakloops te beſchouwen zij. Alle de lijders, door den aziatiſchen brakloop in de paralytiſche vorm aangetast, welker doodſtrijd en afſterven mij de gelegenheid aanbood om waar te nemen, ſtierven liggende op de *regter zijde.* Naarmate de dood naderde hielden de onrustige bewegingen met de armen en het eindelooze heen en weder werpen in het bed op, de lijders werden rustiger, gingen op de regter zijde liggen en gaven den geest. Dit vond op eene zoo zachte en naauwelijks merkbare wijze plaats, dat men hun verſcheiden een gerust inſluimeren noemen konde.

de: menigwerf misleidend voor oppasfers en omftanders, welke, wanende voor de rust van eenen flapenden te zorgen, eenen dooden bewaakten.

B. *Cholera erethica benigna.*

In deze gedaante nadert de aziatifche braakloop, in voorkomen en verfchijnfelen, nog eenigzins aan den gewonen inlandfchen, in zijnen hoogst ontwikkelden vorm. De brakingen en buikontlastingen zijn zeer talrijk, de ontlaste ftoffen beloopen eene buitengewone hoeveelheid; wat naar boven en naar beneden ontlast wordt, is niet van elkander te onderfcheiden, en beftaat in het bekende rijstwaterachtige vocht, met daarin drijvende witte vlokken. De lijders worden minder koud dan in den paralytifchen vorm, de pols blijft voelbaar, de blaauwe kleur en de waschvrouwaardige handen zijn nimmer aanwezig; het bewustzijn gaat niet verloren, de zieken blijven opgewekt, klagen over hevige pijnen in de bovenbuikftreek en krampen in de ledematen. Spoedige hulpbieding vermag hier veel, en, met weinige uitzonderingen, worden alle lijders, als er geen verzuim plaats heeft, genezen. Alleen dan greep eene treurige ontknoping plaats, wanneer door vertraagde of niet krachtig genoeg aangewende kunsthulp, de overgang in cholera paralytica, of typhus cholericus begunftigd plaats vond.

Niet zelden kwamen gevallen van cholera erethica voor, waarbij het intredingstijdperk met eenen zeer opgewekten toeftand gepaard ging, zich kenfchetfende

door

door hevige pijnen, ſpanning en kramp in de maagſtreek en ledematen, zeer ruime en dikwijls wederkeerende braking en buikontlastingen, met krachtinſpanning; verſnelde en zeer opgewekte pols, met rood en opgezet aangezigt. Bleven de lijders in dezen toeſtand aan zich zelve overgelaten, dan werd de pols ſpoedig tusſchenpoozend zwak en klein, de huid verloor hare warmte, het aangezigt ontſtelde, en de toevallen der cholera paralytica traden ſpoediger of langzamer te voorſchijn, gingen toenemend voort en eindigden, door den algeheelen overgang in cholera paralijtica, met den dood.

C. *Cholerine, onvolkomen ontwikkelde aziatiſche braakloop.*

Rommelingen in den buik, walging, enkele keeren brakingen, krampachtige pijnen in den buik, die van tijd tot tijd wederkeeren, en door ruime, de krachtenuitputtende ontlastingen gevolgd worden. De gelaatstrekken zijn ingevallen en ontſteld, de oogen ſtaan hol en liggen diep in de oogkuilen weggezonken, koude rillingen wisſelen af met vliegende hitte, telkens breekt een ruim kortſtondig zweet uit. Benaauwdheden, krampen in de kuiten, vooral des nachts, onrustige ſlaap, duizelingen, ligthoofdigheid en lusteloosheid gaan er mede gepaard. Met moeite houden de lijders zich op de been. De eerst wit beſlagene tong, wordt afwisſelend zuiver en op nieuw met beſlag bedekt, ten laatſte volgt gewoonlijk ſpruw, met een drukkend en benaauwend gevoel in de

maag-

maagftreek. De duur dezer ongefteldheid was zeer verfchillend, gewoonlijk van 8 tot 14 dagen, in eenige gevallen van 4 tot 6 weken en nam alsdan eene flepende geaardheid aan. Meermalen fchenen alle ziekteverfchijnfelen geweken, maar keerden, na verloop van eenige dagen, terug. De buiksingewanden bleven even, als na de ontwikkelde cholera, zeer gevoelig en aandoenlijk, zoo dat de geringfte fouten in den leefregel de tot zwijgen gebragte toevallen op nieuw ten voorfchijn deden treden.

De cholerine kwam het menigvuldigst voor in huizen, waarin zich choleralijders bevonden of bevonden hadden; geheele familien werden er door aangetast; op enkele ftraten, vooral in naauwe ftegen, ging dezelve van huis tot huis en verfchoonde bijna niemand. Somwijlen ging de cholerine in de cholera erethica, zeer zelden in de paralytica over. In geen geval zag ik den typhus cholericus opvolgen.

Men heeft de benaming van cholerine gewraakt; naar het mij toefchijnt, hebben de Franfche geneesheeren deze benaming te regt in de geneeskunst ingevoerd, daar de cholerine onbetwistbaar eene met de cholera na verwante en uit ééne oorzaak met deze ontfpruitende ziekte is, verklaarbaar uit den minder ontwikkelden aanleg en deswegen geringere wederwerking der bewerktuiging op den ziekmakenden prikkel der fmetftof. Waar moet deze cholera-aardige aandoening geplaatst worden, indien men de benaming van cholerine daaraan weigert en verwerpt? Wil men dezelve als eene, aan den aziatifchen braak-

loop-

loop geheel vreemde, ziekte befchouwen, dan dwaalt men gewis niet minder, dan wanneer men dezelve onder de ware cholera gevallen opneemt. Het getal der laatfte zoude alsdan buiten gewoon groot worden.

D. *Diarrhoea cholerica.*

Ik behoude deze oneigenaardige benaming, omdat dezelve eenmaal het burgerregt in de geneeskunst verkregen heeft. Dezelve behoort even als de cholerine tot de onvolkomen ontwikkelde vormen des aziatifchen braakloops; zij komt onder dezelfde omftandigheden en betrekkingen, even als de cholerine, menigvuldig voor.

De zeer ruime waterachtige buikontlastingen gingen met walging en brakingen, des morgens, gepaard, de urinlozing had zelden en fpaarzaam plaats, de huid was meer koud dan warm, de pols klein en fnel. Het aangezigt werd fpoedig ontfteld, de oogen vielen in met blaauwachtige ringen, de ftem werd heesch en de krachten namen fpoedig af, zoo dat zich de lijders met moeite op de been hielden. De diarhoea cholerica was dikwijls zeer hardnekkig, langdurig en er grepen meermalen inftortingen plaats. De overgang in cholera paralytica was geenszins zeldzaam. In de gevallen, waarin deze overgang plaats vond, bleef de geneeskundige hulpbieding vruchteloos en de dood was onvermijdelijk. Ook zijn mij drie gevallen voorgekomen, waarin de typhus colericus

cus zich ontwikkelde, tweemaal met een doodelijk einde.

De cholerine heeft alle verschijnselen en toevallen, in eenen geringeren graad ontwikkeld, met den waren aziatischen braakloop gemeen; bij de diarrhoea cholerica is slechts één toeval, namelijk de buikloop, in eenen hoogen trap ontwikkeld, aanwezig, terwijl de overige toevallen en verschijnselen zoo ligt en gewijzigd zijn, dat dezelve naauwelijks voor toevallen der aziatische cholera kunnen erkend worden. Hierin is het wezenlijke onderscheid van deze drie ziektevormen gelegen.

E. *Typhus cholericus.*

Vele lijders, welke van de cholera paralytica herstelden, werden in eenen meer of minder hevigen graad door den typhus cholericus aangetast; zeldzaam zag men denzelven op de cholera erethica, nog zeldzamer op de diarrhoea cholerica, nimmer op de cholerine volgen. De genezing ging zeer traag, verscheidene lijders hadden vier tot zes weken noodig, alvorens zij volkomen hersteld waren.

Geneeskundige behandeling.

a. Cholera paralytica, algida, coerulea. In den hoogsten graad ontwikkeld zijnde, was de ziekte grooter dan de kunst. Zij verliep zoo spoedig, dat de lijders reeds met den dood worstelden, alvorens eenige geneeskundige hulp konde geboden worden.

den. De haastig volgende dood verijdelde iedere poging der kunst. In den tweeden of ligteren graad daarentegen, waarin de ziekte langzamer verliep, hing het leven meerendeels van eene spoedige en doelmatige geneeskundige behandeling af; althans, voor zoo verre wij naar de uitkomsten, het genezende vermogen der aangewende hulpmiddelen kunnen en mogen waarderen. Het getal der door mij in den paralytischen vorm behandelde choleralijders bedraagt 69, van deze zijn 42 overleden en 27 hersteld.

De aanwijzingen, welke ik voor de geneeskundige behandeling volgde, waren:

a. Opwekking van de verlamde verrigtingen van het huidorgaan, door kunstwarmte en inwrijvingen met geestrijke prikkelende en opwekkende middelen; als: spiritus melisfae compositus met amonia liquida en oleum cajeputi, linimentum volatile met tinctura cantharidum, oleum cajeputi en bijvoeging van laudanum liquidum sydenhami; wanneer de pijnen en krampen in de ledematen zeer hevig waren spaansche vliegen pleisters en mostaardpappen.

b. Opwekking van den belemmerden omloop des bloeds: door eene ruime aderlating, om, indien mogelijk, den last door het hart en vaatstelsel te bewegen, te verminderen en tevens om eene afleiding van de inwendige deelen daar te stellen. Inwendig werden opwekkende geneesmiddelen gegeven, als: spiritus cornu cervi, carbonas ammoniae, liquor anodinus, spiritus carminativus, aqua menthae piperititis, tinctura castorei, aether aceticus, etc.

c. Bevordering der huiduitwaseming en der urin-

af-

affcheiding. Middelen, waaraan de geneeskunst eene bepaalde opbeurende werking op de vaten der huid en der nieren toekent, beſtuurden mijne keuze. Pulvis radicis Ipecacuanhae, ſpiritus nitri-dulcis, Spiritus cornu cervi ſuccinatus, tincturi ſuccini en camphor, waren de middelen, waartoe ik mijne keuze meerendeels bepaalde.

d. Tijdperk der reactie. In dit tijdperk verwachtte ik de meeste hulp van bedarende, krampſtillende en de huiduitwaſeming- bevorderende geneesmiddelen, en bezigde bij voorkeur: ſpiritus mindereri, ipecacuanha in kleine giften, en ſpiritus cornu cervi ſuccinatus; koude omſlagen op het hoofd, ſpaanſche vliegenpleisters en mostaardpappen; zelden was de reactie zoo hevig, dat aderlating en deprimerende geneesmiddelen waren aangewezen. Waar het noodig was, werden de buikontlastingen door mercurius dulcis en pulvis radicis rhei of lavementen onderhouden. Bittere en verſterkende middelen, wijn en voedzame, ligt verteerbare ſpijzen werden eerst dan toegeſtaan, wanneer de ziekte geheel geweken was.

B. *Cholera erethica.*

Bij de behandeling van de cholera erethica waren aderlatingen, tijdig in het begin der ziekte aangewend, van de beste uitwerking. Van de 31, onder mijne behandeling gekomene, lijders zijn 28 genezen en 3 overleden. Bij 22 zijn aderlatingen in het werk geſteld en van deze genazen 18. Bij de drie anderen konde men zich niet veel van de bloedontlasting be-

lo-

loven, daar de overgang in cholera paralytica reeds blijkbaar was, en flechts met moeite eene kleine hoeveelheid bloeds konde verkregen worden. Hoe groot het nut der aderlatingen ook zij, om, tijdig aangewend wordende, de ziekte in haren voortgang op te houden, en den overgang in cholera paralytica te verhinderen; zoo is toch niet te ontkennen, dat dezelve tegen deze, eenmaal volkomen ontwikkeld zijnde, niets of zeer weinig vermogen: men kan geen of, met veel moeite, flechts weinig bloed bekomen, want de plaatshebbende verlamming van het hart en de bloedvaten heeft den omloop des bloeds reeds doen ophouden. Na de bewerkte bloedontlastingen, volgde ik dezelfde aanwijzingen als bij de cholera paralijtica. Wanneer de zeer hevige en aanhoudende brakingen en buikontlastingen moesten gematigd worden (dat bij de cholera paralytica welligt nimmer het geval is noch zijn kan), dan voldeden poeders uit magisterium Bismuthi met een halve grein pulvis radicis Ipecacuanhae pro dofi bijzonder wel; met pijnen en hevige krampen verbonden zijnde, werd het noodig, kleine giften opium toe te voegen.

Bij de cholera paralytica houden de brakingen en de buikloop zoo veel te fpoediger op, naarmate het gevaar groot is. In de cholera erethica zijn die ontlastingen zeer overvloedig en vorderen menigwerf middelen tot matiging. De brakingen bij de cholera paralytica zijn eene ontlediging of uitgieting van de maag, zonder die wezenlijke infpanningen, welke anders met het braken gepaard gaan; in de cholera erethica heeft een wezenlijk braken, met activiteit gepaard,

 plaats,

plaats, welke actieve pogingen vaak zoo hevig zijn, dat zij krampachtig worden en bedarende middelen vorderen. In deze verſchijnſelen ligt, mijns bedunkens, een voornaam en belangrijk onderſcheidingskenmerk der cholera paralytica van de erethica: aanwijzende, dat in de eerſte reeds verlamming der ingewanden, apoplexia en paralysis ventralis plaats heeft; terwijl bij de laatſte de verhoogde wederwerking, welke iedere krachtvernietiging vooraf-gaat, nog aanwezig blijft. Voor de geneeskundige behandeling geeft ons die gewijzigde toeſtand, gewigtige wenken en ſpoort ons aan, om door de kunst te doen, wat de natuur te zwak is, om ten uitvoer te brengen: namelijk, om de ophoudende brakingen en den buikloop weder op te wekken. Mijne verkregene reſultaten zijn niet van dien aard, dat ik daarop bouwen kan; echter heeft mijne meening de waarnemingen van vele geneesheeren voor zich, welke de groote nuttigheid en heilzame uitwerking der braakmiddelen bevestigen.

De trage buikontlasting in het tijdperk der herſtelling werd door mercurius dulcis met pulvis radicis rhei of lavementen bevorderd en onderhouden. De ſulphas ſodae en andere zachte lakſeermiddelen hebben niet alleen aan mijne verwachtingen niet beantwoord, maar mij zelfs toegeſchenen, meer kwade dan goede eigenſchappen in deze ziekte te bezitten.

C. *Cholerine.*

De verſchillende wijzigingen der toevallen en ver-

ſchijnſelen tot aanleiding nemende, moest de behandeling noodwendig met wijzigingen geleid en beſtuurd worden. In het eerſte tijdperk voldeden magneſia, gummi arabicum en kleine giften Ipecacuanha, met aqua menthae piperititis en syrupus papaveris albi zeer goed. Daarna, wanneer de meer ontwikkelde ziekteverſchijnſelen den overgang tot een hooger ſtandpunt aanwezen, dan waren zenuwmiddelen, bovenal de tinictura rad. Valerianae met aqua menthae piperititis en elixirum acidum halleri aangewezen en heilzaam, met nog meer opwekkende of bedarende bijvoegſels, naarmate eene meer of mindere opgewekte wederwerking der bewerktuiging in het algemeen, of van het zenuwſtelſel in het bijzonder plaats had.

D. *Diarrhoea Cholerica.*

Deze vorderde ſpoedige en krachtige hulp, om den overgang in cholera paralytica te verhoeden. De ſaleb, de arabiſche gom, de Ipecacuanha en opium, met bijvoeging van de ſuccus Catechu, of in een afkookſel van de radix columbo toegediend, waren de middelen, waarmede het doel ſpoedig en zeker konde bereikt worden, onder beding echter, dat de lijder door geenen ondoelmatigen leefregel hinderpalen in den weg ter genezing ſtelde.

E. *Typhus cholericus.*

Behoort tot de moeijelijkſte ziekten voor de ge-

neeskundige behandeling. Het is er verre van daan, dat dezelve volgens de aangenomene grondbeginſelen voor de behandeling van den gewonen typhus, in dezen of genen vorm, kan behandeld worden. Ik heb mij aan geene vaste regelen kunnen binden, maar, naar aanleiding van de ziekteverſchijnſelen, volgens de voorſchriften der algemeene ziektekunde gehandeld: verſchillende geneeswijzen toegepast, en verschillende geneesmiddelen toegediend. De meest vermogende waren: de rad. Valeriana, ſerpentaria, arnica, camphor, opgelost in wijn-azijn, ſpiritus vitrioli; mercurius, dulcis, met rheum om de buikontlastingen te onderhouden of lakſerende lavementen. Koude omſlag op het hoofd, ſpaanſche-vliegenpleisters en mostaardpappen, om de congeſtiën te beteugelen en af te leiden.

Oordeelende naar dat gene, wat ik van deze ziekte gelegenheid had om te zien en waar te nemen, komt het mij voor, dat de geneeskunst nog geenszins tot het ſtandpunt gekomen is, om te mogen beweren: eene op alle gevallen toepasſelijke en doelmatige geneeswijze van den typhus cholericus te bezitten.

Waarſchijnlijk zullen wij ook daartoe niet geraken, zoo lang wij niet dieper in het wezen der raadſelvolle cholera aſiatica zijn doorgedrongen, en geleerd hebben te onderſcheiden: of die toeſtanden, waaraan wij verſchillende namen geven, niet tijdperken der ziekte zijn, verſchillend en gewijzigd ontwikkeld, in hevigheid en hoedanigheid; en of de toeſtand, met den naam van typhus cholericus beſtempeld, dezen naam ook waarlijk verdient, of, dat de-

dezelve als eene groep van op zich zelf ſtaande verſchijnſelen moet beſchouwd worden, welke de gevolgen zijn van de ſtoornisſen in den bloedomloop en in de overige bewerktuigde verrigtingen, door de cholera veroorzaakt.

Critiſche verſchijnſelen.

Een gelijkmatig warm, ruim zweet met verheffing van den polsſlag, en de wederkeerende urinlozing, met ontlasting van eene donker bruine urin, mits dat dezelve in eene groote hoeveelheid afvloeit, ſpoedig troebel wordt en een witachtig bezinkſel laat vallen, gaven de meeste zekerheid voor eenen gunſtigen afloop. Het ophouden der rijstwaterachtige ontlastingen naar boven en naar beneden, gevolgd of afgewisſeld door groene galbrakingen en buikontlastingen van groene zwartachtige ſtoffen, welke met het meconium de grootſte gelijkenis opleverden, beſchouwde ik voor critisch; en alhoewel dezelve van geringere waarde waren, dan het zweet en de ruime urinlozing, zoo waren dezelve toch van eene zeer gunſtige voorbeteekenis: de tweede ſchrede op den weg der genezing en de daarop gegronde gunſtige voorſpelling faalde zelden.

In het meer gevorderde tijdperk der herſtelling klaagden alle lijders over een zeer lastig gevoel van jeuking en prikkeling in de huid, door de lijders met het ſteken van ſpelden vergeleken; dit toeval duurde twee of drie dagen, en kwam zoowel in de volkomen, als in de onvolkomen ontwikkelde vormen der cholera en in den typhus cholericus voor. De

huid alsdan naauwkeurig onderzoekende, vond men dezelve met een rood vlekkerig uitflag, dat eenige dagen ftaan bleef, vervolgens verbleekte en door eene ligte affchilfering gevolgd werd. In eenige gevallen was deze affchilfering der opperhuid een wezenlijk vervellen, zelfs heb ik eene vrouw gezien, waarbij de opperhuid in groote lappen afviel, vooral aan de handen en vingers, even eens, als of de roodvonk vooraf was gegaan.

Eerst verkeerde ik in het denkbeeld, dat het vlekkerige uitflag, met fteking en jeukte en de daarop volgende affchilfering, meer als een gevolg der in het werk geftelde kunstverwarmingen en inwrijvingen met prikkelende ftoffen, dan als een gevolg en uitwerkfel der ziekte moest befchouwd worden. Daar ik hetzelve echter in het algemeen aanwezig vond, zelfs in die ligtere aandoeningen van cholerine en diarrhoea cholerica, waar geene kuntsverwarmingen noch inwrijvingen in het werk waren gefteld, vooral ook, nadat ik het, na eene ligte cholera aandoening, zelf ondervonden heb, kwam ik van mijne eerfte meening terug, en houde het daarvoor, dat het uitflag en de affchilfering der opperhuid tot de wezenlijke en eigendommelijke critifche verfchijnfelen der cholera behooren.

Eigenaardige cholerareuk.

Bij vele choleralijders, echter niet bij alle, befpeurde ik eenen eigenen reuk, naar het mij toefcheen, niet ten gevolge der huiduitwafeming, want ik ont-

waar-

waarde denzelven in het hoogste tijdperk der ziekte, gedurende dat de huid geheel werkeloos en ijskoud was, maar voor een uitvloeisel der stoffen, door braken en buikloop ontlast. Deze reuk is geheel eigenaardig, en ligt van andere geuren te onderscheiden; eenige overeenkomst hebbende met den reuk van het liquor amnii. Ik heb dezen reuk als een onheilspellend verschijnsel leeren kennen, dezelve was den eenen tijd sterker dan den anderen, en kwam alleen in de hoogste tijdperken der ziekte voor. Van die lijders, waarbij ik denzelven duidelijk waarnam, is geen hersteld.

Het Bloed.

Bij lijders, in den hoogsten graad door cholera paralytica aangetast, konde men geen of zeer weinig bloed bekomen, en dan nog maar alleen in het eerste tijdperk. Het bloed was dik, zwart en stolte tot eene broze korrelige gelei of vlierconcerfaardige masſa, zonder bloedwater. Het bloed, bij de cholera erethica afgetapt, leverde zeer duidelijke teekenen van ontmenging op. Vele roode bloedbolletjes scheideden zich af en vielen op den bodem van het vat, waarin men het bloed opving en bewaarde. De bloedkoek scheen op zijne bovenste oppervlakte met vermiljoen bestrooid te zijn ter dikte van eene lijn; deze roode, den bloedkoek op zijne bovenste oppervlakte bedekkende, verwstof konde met den steel van eenen lepel of met een ander stomp werktuig, daar dezelve met den zwarten, brozen korreligen,

daaronder gelegenen bloedkoek niet tezamenhing, afgeſtreken worden. Door eene geringe ſchuddende beweging loste zich dit roode bloed-gedeelte in het bloedwater weder op, of mengde zich zoodanig er mede, dat hetzelve het voorkomen kreeg van dun rood ſlagaderlijk bloed.

In geen geval had het bloed eene ware ontſteking-korst, ſlechts zeldzaam vertoonden zich eenige ſtraalsgewijze ſtreepen, van eene geelachtig witte kleur.

Gelukkige en ongelukkige behandeling.

De ſtelling: dat de gunſtige of ongunſtige reſultaten der geneeskundige behandeling van de cholera de gevolgen zijn, van vele toevallige omſtandigheden, behoort tot het weinige, dat wij in deze ziekte voor bewezene waarheden mogen aannemen. Het zijn deze toevalligheden, waarop het geprezen geluk van dezen en genen geneesheer, in de behandeling der cholera, veelal rust, en waaraan wij de vele hoog geprezene geneesmiddelen tegen deze ziekte te danken hebben.

Hij, aan wien het toeval het grootſte getal paralytiſche braaklooplijders in handen ſpeelt, zal zich ſpoedig zien wantrouwen, tot de ongelukkigſte uitkomſten geraken, en welligt een giftmenger genoemd worden. Hij daarentegen, aan wien de wispelturige fortuin ſlechts lijders met cholera erethica toevoegt, zal gevaar loopen van zich op zijne kunst te verhoovaardigen; hij zal de gelukkige geneesheer ge-

genoemd worden, en in den waan vervallen, van de plaats grijpende genezingen aan zijne fchranderheid en fcherpzinnigheid te moeten toefchrijven. Hij, wien er meer aan gelegen ligt, zich eenen onverdienden naam te verwerven, dan zijne kunst in het algemeen belang met waarheidsliefde uit te oefenen, kan een gelukkig arts in de behandeling der cholera worden, indien hij flechts in eenen uitgebreiden werkkring geplaats is; want hij behoeft niet meer te doen, dan alle, aan cholerine en diarhoea lijdende zieken, en de door angst en vrees bevangenen, aan geringe zenuwaandoeningen lijdenden voor choleralijders op te geven, en door misleiding geloof te doen hechten aan zijne fpoedige en gelukkige genezingen, door vaak niets beduidende geneesmiddelen. De geneesheer, aan wien de behandeling der choleralijders in de ziekenhuizen is opgedragen, zal niet ligt eene plaats onder de gelukkige geneesheeren in deze ziekte verwerven; vooral dan niet, wanneer in de eerfte weken der ziekte, waarin zij doorgaans het gevaarlijkfte is, vooroordeel en tegenzin in diergelijke inrigtingen den geringeren volksftand bezielen, die, door kwaadwilligheid en gierigheid aangekweekt en gevoed, tot gevolg hebben, dat geene andere dan de gevaarlijkfte en behoeftigfte zieken naar het ziekenhuis gebragt worden; vaak alleen ftervende, omdat de naastbeftaanden zich van de moeite der begrafenis willen ontheffen.

Alleen uit deze en foortgelijke toevallige omftandigheden laat het zich verklaren, waarom de uitkomften der geneeskundige behandeling in de eene

plaats zoo veel gelukkiger dan de andere geweest zijn. Immers indien alles waarheid ware, wat men ons daarover in de ſchriften der geneeskundigen en der nietgeneeskundigen heeft opgedischt, dan zoude ieder cholera-lijk eene geneeskundige fout of doodſlag zijn. Volgens het geſchrevene, bezitten wij zoo vele onfeilbare geneesmiddelen; er zijn bijna geene te vinden, welke de cholera niet reeds genezen hebben, en onder deze zoo vele, die altijd gereed voor de hand liggen; men kan naauwelijks mistasten: een ſtoute greep, blindelings in den artſenijvoorraad gedaan, — en men is geholpen. Welk een ongelukkig toeval zoude het zijn, indien men mistastte. Maar laten wij de hoog geprezene geneesmiddelen en de ſchriften der geneesheeren ter zijde ſtellen, en begeven wij ons naar het ziekbed van paralytiſche braakloop-lijders: een treurig ontwaken verbeidt ons, weg zijn onze droomen; wij zijn tot de wezenlijkheid wedergekeerd en deze leert ons: de cholera paralytica is in de meeste gevallen eene ongeneesbare ziekte.

Men vestige voor een oogenblik het oog op tabel N°. 1. en men zal, althans wat onze ſtad betreft, tot het beſluit komen: dat er, ten aanzien van het grootere of kleinere getal van genezingen, veel toevalligs beſtaat. Uitgaande van de vooronderſtelling, dat een en dezelfde geneesheer de hem toevertrouwde zieken naar eenzelvige, en niet naar verſchillende beginſelen zal behandelen, onverſchillig, waar die zieken zich bevinden mogen, dan vind ik in de ſtraks aangehaalde tabel opmerkenswaardige contrasten: Doctor. M. J. verliest in de burger praktijk van de vier chole-

le-

leralijders drie; in het tuchthuis van de zeventien zes. Doctor W. F. B. verliest in de burgerpraktijk van een en tachtig zieken dertig; in het braakloop ziekenhuis van negentien vijftien. Doctor. G. P. B. verliest in de burgerpraktijk van twee en zestig vier en dertig, en in het ziekenhuis van zes en twintig tien. Doctor. F. verliest van een en twintig lijders in de burgerpraktijk tien, en slechts vijf van zes en twintig militairen. Doctor. R. zendt van elf zieken drie naar het ziekenhuis, die daar overleden zijn, en verliest van de overige acht nog drie.

Welligt zoude men tot belangrijke uitkomsten geraken, wanneer men soortgelijke opgaven, uit verschillende steden en van verschillende geneesheeren verzamelde en tot een algemeen overzigt vereenigde, men zoude ten minste den stroom van hooggepreze-ne geneeswijze en geneesmiddelen stuiten, en vele proefnemingen besparen, die nu op het menschelijke leven genomen worden; en waarbij de proefnemers, zoo vaak schijnen te vergeten, dat het den geneesheer niet betaamt kwaad te doen, waar hij geen goed doen kan.

Krachten der natuur.

Alhoewel de omstandigheden in het algemeen den schijn hebben, dat de natuur, aan zich zelve overgelaten, weinig of niet tegen de cholera vermag, zoo komen er toch gevallen voor, welke stellige bewijzen leveren voor hare behoudende pogingen, ook tegen deze ziekte met vrucht ontwikkeld. Meermalen

len zag ik onder de ongunſtigſte omſtandigheden lijders herſtellen; in andere gevallen eene en dezelfde geneeswijze vruchteloos aanwenden, die aan andere lijders het leven ſcheen gered te hebben; terwijl er nog weder andere gevallen waren, welke behandeling en verpleging betreffende, niets te wenſchen overig lieten, en de zieken desniettegenſtaande bezweken. Genezingen, langs verſchillende wegen en onder de tegenſtrijdigſte behandelingen tot ſtand gekomen, bewijzen in het algemeen het beſtaan eener hoogere behoudende kracht, dan de geneeskunst is, onafhankelijk en boven deze verheven: groot genoeg, om niet alleen de ziekte, maar ook de fouten der behandeling en verpleging luisterrijk te overwinnen. Tot bijzondere bewijzen verſtrekken individuele waarnemingen. Ik veroorloof mij, hier eene mede te deelen. Tijdens dat de braakloop hier heerschte, werden J. PASSET, ruim 70 jaren, en zijne zuster, den ouderdom van 68 jaren bereikt hebbende, door den aziatiſchen braakloop aangetast. Zij bevonden zich in behandeling van eenen anderen geneesheer; dan, hunne woning voorbij gaande, werd ik verzocht binnen te komen, en de lijders te zien. Ik vond deze behoeftige lieden in zeer ongunſtige omſtandigheden, betreffende de huisvesting, de ligging, de verpleging en de oppasſing. Beide perſonen leden aan den braakloop in den paralytiſchen vorm. De man verkeerde in zulke ongunſtige omſtandigheden, dat ik den nabijzijnden dood voorſpelde; die ook ſpoedig volgde. De zuster ſcheen iets gunſtiger, intusſchen, de jaren en alle andere omgevingen en omſtandigheden in aanmerking nemende,

ſcheen

ſcheen mij de dood onvermijdelijk; echter nog meer verwijderd dan bij haren broeder. Zonder geneesmiddelen te gebruiken herſtelde deze lijderes volkomen, en geniet tot op dit oogenblik eene zeer goede gezondheid, met een gunſtig uiterlijk, voor eene zoo hoog bejaarde vrouw. Het zoude weinig moeite inhebben meer ſoortgelijke gevallen bijeen te verzamelen; dan waartoe zoude zulks dienstig zijn, daar gewis geen geneesheer weigeren zal deel te nemen in den uitroep: Groote natuur, kleine kunst!

Recidiven.

Slechts een geval is ter mijner kennis gekomen, van een en dezelfde perſoon, die tweemaal door den braakloop werd aangetast; beide de keeren door cholera erethica. De perſoon, waarmede dit voorviel, diende als oppasſeres in het ziekenhuis voor braakloplijders, en werd bijna uitſluitend als waschvrouw in het werk gehouden, om het linnen, het beddegoed en de kleederen der choleralijders te reinigen. De tweede aanval, ongeveer drie weken na den eerſten, was ligter dan deze, en de genezing volgde ſpoediger.

Lijkopeningen

Zijn, voor zoo verre ter mijner kennis is gekomen, niet verrigt. Gaarne zoude ik mij daarmede hebben bezig gehouden, maar moeijelijkheden van verſchillenden aard, en tegenwerking van al mijne pogingen, van eenen kant, vanwaar zulks althans niet had behoo-

hooren plaats te hebben, maakten de lijkopeningen ondoenlijk.

a. In de eerfte plaats gebrek aan tijd. Door bezigheden overladen, was het niet mogelijk eenige oogenblikken tot het verrigten van lijkopeningen te vinden. Met overhaasting verrigt, geven dezelve naauwelijks gelegenheid, om datgene te zien, wat andere reeds gezien hebben; of men ziet, wat niet te zien is. In beide gevallen zonder belang en nut voor de kunst.

b. De weerzin, dien de behoeftige volksftand tegen het ziekenhuis had opgevat, maakte het ongeraden lijkopeningen in dat gefticht te verrigten, daar de kwaadwilligheid niet in gebreke zoude gebleven zijn, om, tot voeding van den argwaan, daarvan misbruik te maken; waardoor de goede zaak, die reeds zoo veel geleden had, en die de welmeenendfte pogingen grootendeels had verijdeld, nog meer zoude benadeeld geworden zijn.

c. In de bijzondere woningen was in het geheel aan geene lijkopeningen te denken; want, indien ook de naastbeftaanden der overledenen te bewegen geweest waren, om daartoe hunne toeftemming te geven, dan zoude het nog aan hulp en de gevorderd wordende noodwendigheden, tot het behoorlijk verrigten van lijkopeningen, ontbroken hebben.

d. Het fchijnt mij ook toe, — alhoewel ik het grootfte belang in de opfporing der ziekteoorzaken bij lijken ftel en geene gelegenheid daartoe ongebruikt laat voorbijgaan, — dat de duizende lijkopeningen der aan de cholera overledenen voor de diagnostica weinig, en voor de pathogenia en pathologia des

azi-

aziatifchen braakloops geene gewenschte uitkomften hebben opgeleverd.

Algemeene en bijzondere voorgefchiktheid, om door den aziatifchen braakloop te worden aangetast.

Noodwendig moet deze aan de ontwikkeling der cholera, even als aan die van alle andere ziekten voorafgaan; want, waar dezelve ontbreekt, is het ontftaan eener ziekte eene onmogelijkheid. Het is hier de plaats niet, om in pathologifche verklaringen te treden, ftrekkende om aan te wijzen, wat men onder den algemeenen en bijzonderen aanleg voor ziekten te verftaan hebbe. Alleen mijne opmerkingen wil ik hier mededeelen, als de uitkomften van de nafporingen, welke mij de tijd en verdere omftandigheden, gedurende dat de braakloop hier geheerscht heeft, toelieten, in het werk te ftellen; ik heb daarbij de mij mogelijke naauwkeurigheid en onzijdigheid in acht genomen. De refultaten dezer nafporingen zijn van dien aard, dat dezelve weinig of geene daadzaken hebben opgeleverd, die ftrekken kunnen, om het duistere op te helderen, waarin de fchadelijkheden verborgen liggen, welke den aanleg voor den aziatifchen braakloop wrochten of deszelfs ontwikkeling begunftigen.

Het meest opmerkenswaardige zal ik afzonderlijk mededeelen.

A.

A. *Het geslacht.*

Uit de bijgevoegde tabel N°. 2. blijkt, dat het getal der ziekgewordene mannen gelijkstaat met dát der vrouwen, namelijk van ieder geslacht 132. Hiervan aftrekkende de 26 militairen, dan wordt het getal zieke vrouwen iets grooter, dan dat der mannen: zijnde 132 tot 106. De vrouwelijke bevolking bedraagt 6797 en die der mannen 5818 (zie tabel 8), zoo dat van 55 mannen, 1 is ziek geworden en van $51\frac{1}{2}$ vrouwen 1; hieruit volgt derhalve, dat het verschil tusschen de ziekgewordene mannen en vrouwen gunstiger voor de eerste dan voor de laatste geweest is. Overleden zijn 66 mannen en 50 vrouwen (zie tabel N°. 5); van de eerste aftrekkende 5 militairen, dan blijkt, dat van de mannen zijn overleden 0,6, en van de vrouwen, na aftrek van 2 militairen vrouwen, 0,3636. De vatbaarheid om door den aziatischen braakloop te worden aangetast, was derhalve grooter bij de vrouwen dan bij de mannen; maar het gevaar en de doodelijkheid bij de laatste grooter dan bij de eerste. De levenstijdperken leveren in betrekking tot de geslachten niets bijzonders op. Van een tot 20 jaren zijn ziekgeworden 28 mannelijke en 22 vrouwelijke personen; de militairen daarbij in in aanmerking nemende, wordt dit verschil opgeruimd. Van de 20 tot 60 jaren zijn 84 mannen en 84 vrouwen ziekgeworden; in dezen leeftijd bijgevolg meer mannen dan vrouwen, wegens het grooter aantal van de laatste; en van 60 tot 100 jaren zijn 20 mannen en

25

26 vrouwen ziek geworden, welk verschil in het grooter getal der vrouwelijke bevolking boven dat der mannen, en den iets hoogeren ouderdom van het vrouwelijke geslacht, gelegen is.

Ouderdom.

De ouderdom der ziekgewordenen, zoowel als der overledenen (zie tabel N°. 2) overwegende, dan blijkt: dat de kinderlijke leeftijd, de geschiktheid om door den braakloop te worden aangetast, het minst ontwikkeld bezit, een verschijnsel, dat de braakloop met andere epidemische ziekten gemeen schijnt te hebben. Van de 20 tot 40 jaren neemt het getal der zieken toe, en is het grootst tusschen de 30 en 40 jaren, om vervolgens meer en meer af te nemen. Naar evenredigheid van het getal der levenden, telt de hoogste ouderdom de meeste zieken. Indien berekeningen in het groot dezelfde uitkomsten opleveren, dan zoude de stelling bewezen zijn: „dat de voorge-„ schiktheid of aanleg, voor den aziatischen braakloop, „ met het klimmen der jaren gelijken tred houdt.

De sterfte levert de volgende resultaten: tot den vijfjarigen ouderdom stierf 1 van 3, van vijf tot 10 jaren 1 van 2, van 10 tot 15 jaren iets minder dan 1 van 4, van 15 tot 20 jaren 1 van 6, van 20 tot 30 jaren 2 van 7, van 30 tot 40 jaren 1 van 3, van 40 tot 50 jaren iets minder dan 1 van 2, van de 50 tot de 60 jaren bijna 2 van 3, van 60 tot 70 2 van 3, van 70 tot 80 iets meer dan 2 van 3, en van 80 tot 100, 2 van 3. De sterfte is dienvolgens het ge-

ringst tusfchen de 15 en 20 jaren, allengskens toenemende, tot dat dezelfde verhouding ftaan blijft. De jongfte braaklooplijder, dien ik gezien heb, was een kind van 10 dagen. De moeder van dit kind werd door den braakloop in den paralytifchen vorm aangetast, en herftelde onder de ongunftigfte verfchijnfelen en omftandigheden. De zuigeling begon drie dagen na den aanvang der ziekte bij de moeder, de bekende rijstwaterachtige ftoffen naar boven en naar beneden in groote hoeveelheden te ontlasten; werd binnen den tijd van een uur koud en blaauw met holle oogen en ingevallen aangezigt; kermde eerst pijnlijk, werd vervolgens ftil, en ftierf binnen 10 uren; vóór de ziekte was het kind gezond en fterk. De oudfte was een man van 92 jaren, opperman bij eenen metselaar, die tot op den dag, dat hij ziek werd zijnen gewonen arbeid nog verrigt heeft.

Leefwijze.

Betrekkelijk de leefwijze heb ik niet kunnen befpeuren, dat deze eenen bijzonderen en kennelijken invloed uitoefent, om de voorgefchiktheid en den aanleg voor den aziatifchen braakloop, buitengewoon te ontwikkelen, of het ontftaan van deze ziekte te begunftigen.

In het algemeen is de leefwijze van den meer behoeftigen of dien volksftand, die bij voorkeur door den braakloop wordt aangetast, eenzelvig, fober en eenvoudig. Met insluiting van bijna alle andere fpijzen, beperkt tot aardappelen, grutterswaren, karne-

melk

melk en brood; vleesch, groenten en vruchten, zijn hier geene volksspijzen en behooren reeds tot de weelde en de overdaad. De woningen van den behoeftigen volksstand, zijn doorgaans in de laagste gedeelten der stad gelegen, vochtig, met onreine moerassige uitwasemingen vervuld. De kleeding is slecht, en vooral die der vrouwen en kinderen, ontoereikend voor eene behoorlijke verwarming. De middelen van bestaan zijn, behalve de gewone arbeiden en werkzaamheden, welke de ambachten, neringen en hanteringen in het algemeen opleveren, voornamelijk: de niet zware, maar aanhoudende en eenzelvige arbeid in de pijpfabrijken, de baanderijen en het vlas hekelen. De eersten en laatsten verrigten hunnen arbeid binnens huis, doorgaans in ongezonde verblijven met schadelijke uitwasemingen vervuld, verwekt door het bijeen zijn van vele menschen, door de uitwaseming van de natte klei, die de pijpmaker verarbeidt en door het stoken van kagchels om de pijpen te droogen. De hekelsters verrigten hun werk, in vochtige bedompte hokken of voorhuizen, in eene wolk van stof, met openstaande luiken of ramen, om het stof te verdrijven, maar staan daardoor onafgebroken aan togt en koude bloot. De baanders arbeiden in de open lucht, en zijn meer dan andere fabrijkarbeiders aan den invloed des weders, aan nattigheid en koude blootgesteld. De gezondheid der baanders is over het algemeen beter, dan die der pijpmakers, en vindt men onder de laatste te allen tijde een geëvenredigd grooter aantal zieken dan onder de eerste.

Men zoude de leefwijze van onzen behoeftigen

volksſtand eenvoudig en regelmatig kunnen noemen. Hunne behoefte dwingt hen tot onthouding van al wat weelde kan en mag genoemd worden; hun aanhoudende arbeid, tot eene regelmatige eenzelvigheid; maar hunne leefwijze is een gedwongen toeſtand, waaraan zij niet langer getrouw blijven, dan de genoemde dwangmiddelen beſtaan. Altijd tot uitſpatting genegen, laten zij geene gelegenheid voorbij gaan, die zich aanbiedt tot ſchadeloosſtelling, door teugeloos zinnelijk genot; misbruik van ſterken drank en ongebreidelde bevrediging van de teeldrift, zijn de hoofdgebreken van een groot deel onzer bevolking, zoodat, indien dezelve het ontſtaan des braakloops begunſtigden, een allerrampzaligts lot aan onze ſtad ten deel zoude gevallen zijn, en nimmer zoude ons deze ziekte kunnen verlaten.

Deze leefwijze is de gewone, ſedert jaren onveranderd dezelfde, bij den minderen volksſtand aan geringe afwijkingen onderhevig. Waar deze plaats vinden, altijd eerder en meer bij de mannen dan bij de vrouwen. In de meer gegoede volksſtanden, is de leefwijze de gewone in dit land, zonder bijzondere afwijkingen, welke wegens belangrijkheid eene afzonderlijke vermelding verdienen.

b. Bij den militair is de leefwijze aan onveranderlijke regelen onderworpen, de uitſpattingen zijn zeldzamer, omdat zij aan beſtraffing onderhevig zijn. De voeding is goed, eenvoudig en regelmatig, insgelijks de kleeding, huisvesting en ligging. In het tuchthuis is de verpleging aan vaste wetten en regelen gebonden, ſteeds dezelfde, zonder weelde en

over-

overvloed in het noodige voorziende; gebrek, uitſpattingen, ſlechte en bedorvene voedſels en andere ſchadelijke invloeden, kunnen onder de ziekmakende oorzaken, betrekkelijk den aziatiſchen braakloop daar niet in aanmerking komen.

Het aangehaalde in overweging nemende, met de opmerkingen, dat de aziatiſche braakloop wel niet uitſluitend, doch met weinige uitzonderingen tot den geringen volksſtand bepaald bleef, dat van onze geheele bevolking 18 van de 1000 levende zijn aangetast; dewijl van het garnizoen van 309 man, in dat levenstijdperk, waarin de minſte ziekten voorkomen, en de ſterfte het geringſte is, 26 ziek werden, hetwelk, wanneer men deze getallen tot 1000 vermenigvuldigt, eenen ziekenſtaat van 86 op de 1000 levenden oplevert. In het tuchthuis insgelijks de bevolking en de ziekgewordenen tot een 1000 tal vermenigvuldigende, wordt de onevenredigheid nog meer in het oog loopend, ſtaande als 94 tot 1000.

Indien de leefwijze en de daarmede gepaard gaande fouten, in ſtaat waren het ontſtaan des braakloops te begunſtigen, dan zoude de hier verkregene uitkomſten niet dan afwijkingen van en tegenſtrijdigheden met den regel opleveren. Wij zouden het grootſte getal zieken gehad hebben, waar het het kleinſte, en het kleinſte, daar waar het het grootſte had moeten zijn.

Uit deze daadzaken kunnen als gevolgtrekkingen worden afgeleid: dat de leefwijze en wat daartoe behoort, niets bijdraagt om de voorgeſchiktheid voor den braakloop op eene kennelijke wijze te ontwikkelen

 of

of denzelven te veroorzaken; want indien iets dergelijks plaats had, dan moest deze ziekte het hevigst en meest algemeen verbreid zijn onder dien volksſtand, die in weelde en overdaad leeft, en daarentegen verſchoonen diegenen, welke zich door behoefte gedwongen van alle weelde en overdaad onthouden. Intusſchen had het tegengeſtelde plaats, de masſa der zieken behoorde tot den behoeftigen, een klein getal tot den meer gegoeden volksſtand. In het eene gedeelte der ſtad, was het getal zieken veel grooter dan in het andere, alhoewel de leefwijze, behoefte, getal van perſonen, enz. geen opmerkingswaardig verſchil opleveren, hoe laat zich dit uit den ſchadelijken invloed der leefwijze verklaren? Het getal der zieke vrouwen overtreft dat der mannen, niettegenſtaande dat de laatſte zich veel meer dan de eerſte aan buitenſporigheden en uitſpattingen ſchuldig maken. Het militair en het criminele gevangenhuis hadden veel meer zieken dan de burgerſtand, en toch zijn de eerſten aan vele ſchadelijkheden in het geheel niet, de anderen weinig blootgeſteld. Onder de perſonen, door den braakloop aangetast, hebben zich hoogbejaarde grijsaards en een zuigeling bevonden; (van twee anderen wil ik niet gewagen, omdat ik dezelve eerst ſtervende zag) hoe zoude het mogelijk zijn, dat geheel en al verſchillende betrekkingen en omſtandigheden een en hetzelfde uitwerkſel zoude kunken hebben?

Spijs en drank.

Aangaande de keuze en het gebruik van fpijzen, heb ik niets kunnen ontdekken, dat eenigzins tot verklaring en opheldering der oorzaken van den aziatifchen braakloop zoude kunnen bijdragen. Het gewone voedfel des behoeftigen volksftands is altijd eenzelvig, wat hetzelve in het eene jaar of gedeelte van het jaar niet vermag, vermag het evenmin in het andere. Van al die wonderfpreukige fouten in den leefregel, van overladingen met karnemelk, kaas, haring en wat dies meer zij, heb ik niets vernomen; ik geloof ook niet, dat een verftandig mensch hier zal gevonden worden, die aan foortgelijke oorzaken den aziatifchen braakloop toefchrijft.

Zonderling ten minfte genomen, moet het voorkomen, wanneer men de voorfchriften omtrent de keuze der fpijzen, welke in zoo vele bekendmakingen, waarfchuwingen en aan het volk gerigte vermaningen, ter afwering van den braakloop voorkomen, overziet, overweegt en vergelijkt met de verfchillende leef- en eetregels der onderfcheidene volksftanden, de keuze hunner fpijzen en hunne gewoonten. Wat voor den fatfoenlijken volksftand, matigheid ja onthouding is, zoude bij andere volksftanden, brasferij en overdaad genoemd worden. Zouden de eenvoudige voedfels zoo als de natuur ze aanbiedt, fchadelijker zijn, dan het adellijke wildbraad, dan de zeer zamengeftelde geregten, kunstmatig van alle goede eigenfchappen beroofd en met fchadelijke bijvoegfels

toebereid. Zoude de disch, waarop de voortbrengfels van alle werelddeelen zijn opgehoopt, minder fchadelijk zijn, dan de fchotel aardappelen, dien God voor de armen liet groeijen? Een ieder geloove wat hij goed vinde, maar bezondige zich niet aan het gezond verftand.

Het kwam mij altijd belagchelijk voor, wanneer men falade, groenten en vruchten, als voorgefchiktmakende oorzaken des braakloops aanklaagde. Eene aanklagt, van welker ongegrondheid, niets ligter is, dan zich te overtuigen. De braakloop heeft immers in vele gewesten geheerscht, waar de fchadelijk genoemde groenten en vruchten niet groeijen, fchaars door kunst gekweekt worden, nimmer volksvoedfel zijn, en alleen den disch der rijken verfieren. Vele der bij ons groeijende gewasfen en vruchten, die fchadelijk zijn moesten, worden immers nimmer door de masfa des volks tot voedfel gebruikt. En heerschte de aziatifche braakloop niet op verfchillende plaatfen, in jaargetijden, waarin de fchadelijk genoemde voedsels naauwelijks te vinden zijn. Niemand zal toch willen beweren en gelooven, dat de eetregel van den *Hindo*, van den *Mahomedaan*, van den *Chinees*, den *Kirghies*, den *Rus* en de verfchillende volkeren van *Europa*, zoo veel eenzelvigheid oplevert, en binnen 16 jaren zoo vele gelijkfoortige veranderingen heeft ondergaan, dat zij afgezien van de verfchillende klimaten en andere betrekkingen, in ftaat zal zijn van den keerkring tot aan de polen, eene en dezelfde ziekte voort te brengen. Wie zal toch willen gelooven, dat te

Ar-

Archangel, te *Novogorod*, te *Moskou*, te *Petersburg* en in *Polen* tijdens eenen verwoestenden oorlog, de gemeene man, en wel in den winter, zich door kropſalade, aardbeziën, meloenen, komkommers en ſnijboonen, ook den ligſten braakloop op den hals zal halen? Wie zal het kunnen gelooven, dat zich de geringe en behoeftige volksſtand in *Sunderland* en *London*, in *Engeland*; te *Glascow*, in *Schotland* en te *Parijs* en andere ſteden in *Frankrijk*, zich des winters en vroeg in het voorjaar, met groenten en vruchten voeden, en wel in die overmaat, dat zij zich niet alleen een gewoon bord, maar den aziatiſchen braakloop op den hals halen.

Niet minder vreemd in het oogloopend zijn de aanwijzingen tot het gebruik van zekere ſpijzen, om den braakloop te verhoeden. Algemeen heeft men de rijst, als het meest doelmatige voedſel genoemd, en lieden, die met een vast geloof aan geneeskundige diëetsbepalingen gehecht zijn, tot ziek worden toe, geene andere dan meelachtige, zwaar verteerbare en ſtoppende ſpijzen laten gebruiken, vergetende intusſchen, dat het vaderland des braakloops, het land is, waar de rijst, het manna des volks, in alle behoeften voorziet. De *Indiaan* uit den minderen volksſtand, voedt zich uitſluitend met rijst; een gebakken vischje is bijna de eenigſte toeſpijs, die de *Indianen*, en wel bijzonder op *Java*, waar in eenige reſidentiën op de kust 100000 menſchen aan den braakloop ſtierven, indien het hem zijne Godsdienst niet verbiedt, gebruikt.

Indien men door groenten en vruchten achterweeg

 te

te laten, den braakloop konde verhoeden, hij zoude nimmer in het hooge Noorden, nimmer in den winter en vroeg in het voorjaar, nimmer door een groot deel van *Europa* heen, geheerscht hebben; en indien het rijst eten dezelve konde verhoeden, de aziatiſche braakloop zoude nimmer ontſtaan zijn.

De dranken betreffende, heerscht geene mindere twijfelachtigheid, omtrent al wat men deswege gezegd, geschreven, verklaard, verboden en aangeraden heeft, dan ten aanzien der ſpijzen plaats heeft. De volksdrank is hier water, uit de grachten binnen de ſtad geſchept, welke grachten dagelijks de uitwerpſelen en onreinheid van ongeveer 13000 menſchen opnemen. De ververſching en afvoer van dit water heeft plaats door onvoldoende inlating van water uit den *Ysſel*, en opmalingen uit de rondom de ſtad gelegene polders, van welke *Gouda* de boezem is. Door de rivier de *Gouwe* heeft het waterſchap van *Gouda*, gemeenſchap met den *Rijn*; wegens de hooge bedding van den *Ysſel* kan het polderwater zelden op die rivier afloopen, en kan alleen door de ſluizen van *Katwijk* en *Sparendam* ontlast worden. Het eene en andere heeft tot gevolg, dat het ſchadelijke polderwater langer of korter in de waterwerken der ſtad ſtaan blijft met de uitwerpſelen van zoo veel duizende menſchen vermengd, niet dan eenen ſchadelijken invloed op de gezondheid der ingezetenen kan uitoefenen.

Dit zeer onreine drinkwater, tracht de gemeene man, door koken en bijvoeging van kunstkoffij en thee te verbeteren. Bier is geen volksdrank, en de

roo-

roode wijn zoo breedſprakig in alle voorſchriften betreffende den leefregel, geſchikt om den braakloop te verhoeden, aangeraden; eene waar, die zich de gemeene man niet kan verſchaffen. Het is een wonderlijke diëetregel, die datgene tot verhoeding eener ziekte aanprijst, wat men vooruit weet, dat zich de volksſtand, dien die ziekte, welke men verhoeden wil, voornamelijk en bijna uitſluitend treft, wegens zijne armoede, niet aanſchaffen kan. Terwijl in het land, *Frankrijk* namelijk, waarin dat voorbehoedmiddel tot de rijkſte voortbrengſelen des gronds behoort en volksdrank is, de aziatiſche braakloop hevig woede en vele duizende (94,666) offers telde. En eindelijk, daar volgens de anticontagionisten, de aziatiſche braakloop, het uitſluitende deel zijnde van die lieden, welke door buitenſporigheden en liederlijkheid uitmunten, lieden, die zich niet kunnen noch willen aan geneeskundige voorſchriften onderwerpen, die matigheid aanraden en beperkingen vastſtellen.

In hoe verre misbruik van ſterken drank en dronkenſchap, tot de voorgeſchiktmakende oorzaken behoort, en het ontſtaan des braakloops begunſtigt; wil ik niet door redeneringen, maar met datgene beantwoorden, wat ik gelegenheid had waar te nemen.

Het kan niet tegengeſproken worden, dat hier even als elders eenige dronkaards van profesſie, als ſlagtoffers van den braakloop gevallen zijn. Maar, het is niet minder waar, dat er vele lieden, welke in hunnen ſtand de meest regelmatige leef- en eetregel opvolgden, zijn aangetast geworden, en weggenomen; terwijl eene menigte bekende dronkaards uit alle ſtan-

ſtanden, van den aziatiſchen braakloop verſchoond bleven, niettegenſtaande zij hunne ondeugd onafgebroken volhielden, gedurende al den tijd, dat die ziekte hier geheerscht heeft, en daarbij de beste gezondheid genoten. Dat ik hier eene gebeurtenis verhale, die een ſprekend bewijs oplevert, dat dronkenſchap niet bepaaldelijk tot de voorbeſchikkende oorzaken des braakloops behoort, en dat de dronkaard van die ziekte kan verſchoond blijven, alhoewel hij van alle andere gelegenheid gevende oorzaken bloot ſtaat.

Den 13 October ll. werd JOHANNA VAN VEEN, wonende op de Boge, wijk. T. N°. 5. in de nabijheid van het Rotterdamſche postwagenveer, den 15 October in hetzelfde huis op de bovenkamer woonachtig, MARRIGJE VAN GRIEKEN, weduwe G. VERKERK, den 16 October LEENDERT SPANENBURG, wijk. T. N. 3. en den 26 October in hetzelfde huis JACOBA VISSER, door den braakloop in den paralytiſchen vorm aangetast. Deze vier lijders door onderſcheidene geneesheeren behandeld, overleden binnen 36 uren na den aanvang der ziekte. De eerstgenoemde lijderes, JOHANNA VAN VEEN, had vroeger als keukenmeid gediend, en was met de gebreken, aan haar beroep eigen, beſmet; maar de diepe armoede, waarin zij in de laatſte jaren verkeerde, noodzaakte haar tot eene meer dan ſtrenge onthouding van ſterken drank. Zij werd bijna ſtervend in het ziekenhuis opgenomen. De tweede vrouw MARRIGJE VAN GRIEKEN, had ſteeds zuinig en regelmatig geleefd, en hoezeer reeds eenen gevorderden leeftijd bereikt heb-

ben-

bende, was zij zelden ongesteld geweest. LEENDERT SPANENBURG was een kind van 10 jaren oud, behoorende tot een geschikt huisgezin uit den kleinen burgerstand en had aan geene schadelijke invloeden, de leefwijze en den leefregel betreffend, blootgestaan. JACOBA VISSER, eene ongehuwde persoon, van ruim 40 jaren, leefde stil en zedig, niemand wist iets op haar gedrag aan te merken; door arbeid in de pijpfabrijken verdiende zij haar sober levensonderhoud. Den 17 October werd de zoon van de weduwe VERKERK, kleimolenaar van beroep, door den paralytischen braakloop aangetast. De hevigheid der ziekte en de daarop gevolgde *typhus cholericus* maakte zijne ziekte langdurig, de herstelling volgde eerst na een geruim tijdsverloop. De leefwijze van dezen man is de gewone van den mingegoeden volksstand, doorgaans sober, bij gelegenheden uitspattend en buitensporig. De vier oppassers, welke dezen lijder, gedurende vier weken dag en nacht bijstonden, waren algemeen voor dronkaards van den eersten rang bekend, die gewis meer uit zucht tot sterken drank, dan om andere beweegredenen de behulpzame hand boden. In hunnen geliefkoosden drank meenden zij eenen zekeren waarborg tegen den braakloop te bezitten, en maakten er een zoo ruim gebruik van, dat ik ter goeder trouw kan verklaren, geen van die vier oppassers, gedurende het geheele beloop der ziekte van P. VERKERK, volkomen nuchter gevonden te hebben. Zij bleven intusschen van den braakloop verschoond, en hebben bij voortduring tot in dit voorjaar eene goede gezondheid genoten. Wie herinnert zich

zich hier niet aan foortgelijke waarnemingen in pesttijden, waarin dronkaards, die nimmer nuchteren werden, en in dien toeftand werkzaamheden verrigtten, welke hen het meest en onafgebroken aan de befmetting blootftelden, van de pest bevrijd bleven; aan mannen, die zich met door de pest befmette vrouwlieden vermengden, en aan zuigelingen, die aan de borften hunner aan de pest overledene moeders, zogend gevonden werden, en toch van de pest verfchoond bleven.

Naar mijne overtuiging, gefchept uit de gefchiedenis van den aziatifchen braakloop in het algemeen en de waarneming der Epidemie hier ter ftede, heeft noch de leefwijze, noch de keus van fpijs en drank, het vermogen den aziatifchen braakloop te ontwikkelen, en kunnen dezelve alleen in zoo verre als voorgefchiktmakende oorzaken befchouwd worden, als zij door algemeene zwakte der bewerktuiging, en van het darmkanaal in het bijzonder, de vatbaarheid, om door ziekmakende oorzaken aangedaan te worden, in het algemeen begunftigen, en aan ziekten, welke eenmaal ontwikkeld zijn eene meer belangrijke en gevaarlijke geäardheid geven; eensdeels, omdat de bewerktuiging in hare verrigtingen door zwakheid kwijnt, de harmonie dier verrigtingen, de grondflag der gezondheid, in eenen toeftand van ftoornis verkeert; anderendeels, omdat ten gevolg van dien kwijnenden toeftand, de bewerktuiging buiten ftaat geraakt is, voor en gedurende eene ziekte, die natuurkrachten te ontwikkelen, welke wij de zelfbehoudende en genezende gewoon zijn te noemen.

De

De dronkaard zal derhalve, meer dan andere lieden tot ziek worden voorgeschikt zijn; hij zal even min eenen zwaren typhus, of eene andere gevaarbrengende ziekte, dan den aziatischen braakloop weerstaan; de eene zoowel als de andere zal de onverzoenbare vijand des dronkaards zijn en blijven.

Behalve de uitputtende gevolgen der dronkenschap, voor de bewerktuiging, bestaan nog meer andere zedelijke en natuurlijke oorzaken, welke de reden verklaren, waarom de dronkaard en de losbol, meer dan andere personen, en bij voorkeur door den braakloop aangetast worden; vooronderteld, echter niet onvoorwaardelijk toegegeven, dat de geopperde stelling boven alle tegenspraak verheven ware.

De losbandige, zijne ondeugden en teugellooze begeerten bot vierende, wordt overal gevonden, waar gemeenheid en zedeloosheid heerscht, waar zonder eenige terughouding, aan alle Goden offers gebragt worden, waar reinheid slechts als denkbeeld bestaat. In zijnen verdierlijkten toestand, bevredigt de losbandige alle driften en begeerten, stelt zich aan alle gevaren bloot, vergeet de gevaren, waarmede besmettende ziekten dreigen, en kent de middelen niet meer, waardoor hij de gelegenheid gevende oorzaken zoude kunnen vermijden. Tot bewustzijn terug gekeerd, vordert zijn belang zijne ondeugden te verzwijgen, de gelegenheden, waarin hij zich roekeloos aan de besmetting heeft blootgesteld, niet alleen te ontkennen, maar hardnekkig te loochenen.

Zoo lang de beslissende bewijzen ontbreken, dat de dronkaard meer dan andere lieden, aan de chole-

ra bloot ſtaan, en dronkenſchap als de voornaamſte der voorgeſchikt makende en toevallige oorzaken in aanmerking moeten genomen worden, zoo lang zal het bij mij eene onaangename ontwaarwording verwekken, wanneer ik in de ſchriften der anticontagionisten, vergezochte en menigwerf duidelijke blijken van onwaarheid opleverende beſchuldigingen tegen hunne lijders vindt, om ze als dronkaards kenbaar te maken. Mijns inziens vordert de zedelijkheid in het algemeen en de daaruit voortvloeijende pligten, tegen den naasten te vervullen, maar vooral de eed en pligt van den geneesheer, die beſchuldiging minder ruimſchoots toe te pasſen, en het voor geen axioma te houden: dat de aziatiſche braakloop de eigendommelijke ziekte der dronkaards zij; want indien dit zoo ware, dan zoude het ook moeten waar zijn, dat de braakklooplijders niet dan dronkaards geweest waren. Reeds menigwerf zijn redeneringen op deze wijze gevoerd, en beweerd, dat door de ſlagtoffers des braakloops voor de maatſchappij weinig verloren ging; ja dat dezelve daardoor, van haar ſchuim gezuiverd werd. Tot welke onregtvaardige oordeelvellingen deze ſtelling leidt, en hoe grievend dezelve in vele gevallen voor naastbeſtaanden en vrienden der overledenen worden kan, behoeft geen betoog. Evenmin de ſchadelijke gevolgen, welke voor het algemeen belang uit die ſtelling reeds voortgevloeid zijn, en voor het vervolg daaruit nog voortvloeijen zullen. De belangzucht, alleen bedacht om uitgaven, welke geene klinkende winſten opleveren, te vermijden, vindt al ſpoedig verſchooning voor hunne vrek-

achtige mensch-vijandige ſchraapzucht; in het beroep op die geneesheeren, welke de aangeduide ſtelling omtrent dronkenſchap en braakloop hebben voorgedragen en verdedigd, zeggende: „ de braakloop „ verlost ons van dronkaards, bedelaars en ander „ losbandig geſpuis.

Ik heb mij tot deze afwijkingen van mijnen weg genoopt gevoeld, omdat hier ter ſtede, de zedelijke toeſtand der door den braakloop aangetaste perſonen, zoowel als hunne andere betrekkingen en omſtandigheden geenszins bevestigen: dat de ontwikkeling en uitbreiding van den aziatiſchen braakloop uit de leefwijze, den leef- en eetregel, de keuze der ſpijzen en dranken, door fouten in die regelen, en uit onmatigheid kan verklaard worden; dan alleen in zoo verre, als behoefte en ontberingen van de eerſte noodwendigheden des levens en ſlechte, bedorvene voedſels, zwakte der bewerktuiging in het algemeen en van de ſpijsverteringswerktuigen in het bijzonder veroorzaken, en door ſtoornisſen in derzelver verrigtingen te brengen, de algemeene voorgeſchiktheid tot ziekten opwekken en onderhouden. Huisvaders, welke door zwaren arbeid bij ſoberen kost, in de levensbehoefte van talrijke huisgezinnen moesten voorzien, zijn naar evenredigheid in een grooter getal, dan andere perſonen, door den braakloop aangetast en weggerukt.

Hoe zoude men uit den leefregel en de leefwijze kunnen verklaren, waarom van den militair en van de gevangenen in het criminele gevangenhuis, waar de verpleging goed, doelmatig, en door het geheele rijk heen voor beide dezelfde is, bijna 1 van de 11 le-

 ven-

venden door den braakloop is aangetast, terwijl van den behoeftigen volksstand hier naauwelijks 1 van 40 is aangetast geworden. Daar, behalve de betere leefwijze en verpleging van de militairen en van de criminele gevangenen, de eersten alle jonge gezonde menschen zijn, uit dien leeftijd, waarin het getal der zieken het geringste is; en de gevangenen op weinige uitzonderingen na, menschen in de volle kracht des levens zijn.

Beroepen.

Meer in het oogloopend is het getal van braakloopl ijders, onder die lieden, welke een en hetzelfde beroep uitoefenen, vooral wanneer die beroepen een veelvuldig onderling verkeer der werklieden onderhouden. Uit dit verkeer, en niet uit den aard der beroepen en daarmede verbondene werkzaamheden, laat het zich verklaren, waarom van de eene soort van werklieden zoo veel meer dan van andere zijn aangetast, doordien de beroepen, welke het meest geleden hebben, door mannen en vrouwen worden uitgeoefend, zoo kan het hier geene verwondering wekken, dat het getal der mannelijke en der vrouwelijke choleralijders, eene voor de laatste ongunstige evenredigheid oplevert, alhoewel men in andere landen juist het tegenovergestelde heeft waargenomen.

Naar aanleiding van tabel N. 4. waren hier van 118 choleralijders uit den burgerstand 56 pijpmakers (men gelieve in het oog te houden, dat de mannelijke

ke en vrouwelijke arbeiders onder dezelfde rubriken zijn opgenomen, en dat de kinderen onder de beroepen der ouders begrepen zijn) en 45 touwſlagers en hekelſters; 13 winkeliers en tappers, de meeste van deze drijven hunne neringen in het klein, en behooren tot de zoogenaamde kommenijswinkels, waar tevens vuur en water verkocht worden, en dagelijks vele menſchen uit den geringen volksſtand in onderling verkeer komen. 11 Naaiſters en mutſenmaakſters, deze behoorden tot diegenen, welke hun beroep bijna uitſluitend voor en onder den mingegoeden of behoeftigen volksſtand uitoefenen. De 29 perſonen zonder beroep, zijn grootendeels lieden, welke door ouderdom, gebreken en ziekten buiten ſtaat verkeerden, eenig beroep uit te oefenen, die zonder bepaald bedrijf, alle voorkomende werkzaamheden verrigtten, en eenige weinige, welke uit eigene middelen beſtaan konden.

Na aftrek van de hier genoemde beroepen en opgegevene getallen, bedraagt het overgebleven getal, over al de andere verdeeld, weinige perſonen, en er zijn verſcheidene handwerken van welke niemand is aangetast.

Tot inlichting voor hen, welke met den aard der fabrijkarbeiders in onze ſtad minder mogten bekend zijn, verſtrekke: dat de werklieden in de pijpfabrijken doorgaans in vochtige ongezonde kamers, gemeenſchappelijk arbeiden en veel verkeer met elkander hebben moeten. Zeer kennelijk heeft zich deze invloed in eene der grootſte pijpfabrijken geopenbaard, namelijk in die van den Heer ADRIANUS SPAR-

 NAAIJ

NAAIJ op de Gouwe, waarin 100 menſchen arbeid en brood vinden. Van dit 100 tal zijn volgens eene onder mij berustende opgaaf, van den eigenaar der fabrijk niet minder dan 27 perſonen, zwaarder of ligter door den braakloop aangetast, en wel 20 vrouwen en 7 mannen. Het getal der vrouwelijke werklieden is grooter dan dat der mannen, ook ſtaan de eerſte met hunnen arbeid meer in onderlinge betrekkingen, dan de laatſte.

Door de touwſlagers en hekelſters wordt veel vreemde hennep en vlas verarbeid, welligt dat hierin geene onverſchillige zaak voor de uitbreiding van den braakloop gelegen is. Het is mijns bedunkens opmerkengwaardig, dat de braakloop hier zwaarder dan in vele andere plaatſen geheerscht heeft, en dat juist van alle plaatſen in onze nabijheid gelegen, *Moordrecht* en *Oudewater*, het meest door den braakloop geleden hebben, terwijl andere dorpen, waar geen vreemde of oosterſche hennep verarbeid wordt, geheel verſchoond bleven. Zoo bleef onder anderen *Haastrecht*, op den weg van *Rotterdam* en *Utrecht*, tusſchen *Gouda* en *Oudewater* in gelegen, ſtrekkende tot in de nabijheid van beide ſteden, met eene bevolking van ongeveer 1600 zielen geheel bevrijd.

Ook verdient het opmerking, dat hier een groot getal naaiſters en mutsenmaakſters, en in evenredigheid tot deze een klein getal kleedermakers door den braakloop zijn aangetast, en daaronder bevinden zich drie kinderen, alhoewel het getal zieke kleedermakers en ſchoenmakers in vergelijking met andere beroepen, het grootst geweest is. Insgelijks zijn vier wasch-

vrou-

vrouwen ziek geworden en van deze twee overleden. Het eene en andere maakt het mij niet onwaarschijnlijk, dat de smetstof der cholera, meer in linnen en katoen, dan wel aan wol en de daaruit vervaardigde stoffen kleeft, met de pest, weten wij, heeft het tegendeel plaats; de verspreiding in de hospitaalsversterving na het jaar 1799 in onze hospitalen, schijnt daarentegen te bewijzen, dat de smetstof dezer ziekte zeer vast aan linnen en pluksel kleeft; zoo zelfs, dat wasschen, bleeken en berookingen, niet toereikten dezelve te vernietigen; waarom zoude hetzelfde geene plaats kunnen hebben met de smetstof der cholera?

Gemoedsaandoeningen.

Dat deze in vele gevallen, de gevoeligheid in het algemeen, en de aandoenlijkheid der zenuwen in het bijzonder zeer opwekken en verhoogen, en mitsdien de bewerktuiging tot opneming van en wederwerking op alle prikkels, maar bijzonder van diegene, welke wij smetstoffen noemen, voorgeschikt maken, behoort, tot de algemeen erkende, uit de ervaring in vele epidemiën van besmettelijke ziekten afgeleid, geneeskundige waarheden, welke geene verdere tegenspraak toelaten.

Het zoude onnoodig, en bij gevolg ondoelmatig zijn, hier breeder over de gemoedsaandoeningen en hartstogten in verband met contagieuse ziekten beschouwd, uit te weiden. Intusschen zij het mij geoorloofd een punt der onderwerpelijke zaak, aan eene uitgestrekte beschouwing te onderwerpen. Ik bedoel den invloed

 van

van de vrees op de ontwikkeling des braakloops.

De wijze, waarop in vele ſchriften over den braakloop, aangaande de vrees, beſchouwd als oorzaak van die ziekte, geſproken is en wordt, gekleed in psychologiſche bewoordingen, ſchijnt mij toe door vele dier ſchrijvers, als eene dierlijk magnetiſche inwerking beſchouwd te worden, alhoewel men zich van deze benaming onthoudt; maar, hoe zal men zonder deze aan te nemen, de opgegevene gevallen, waarin de verwekte braakloop aan de vrees wordt toegeſchreven, verklaren? Of men zoude moeten willen aannemen, dat psychiſche verrigtingen, opgewekt door inwerkingen op onze zinwerktuigen, de bewerktuiging tot onwillekeurige navolging en nabootſing van den toeſtand des voorwerps dwingen, waarvan de zinnelijk opgenomene gewaarwordingen hunnen oorſprong ontleenen; dienvolgens zoude de braakloop een actus van onwillekeurige navolging zijn, zoo als het geeuwen, lagchen en weenen, wanneer men het van anderen ziet. Eene duistere verklaring, waardoor eene onduidelijke zaak nog onbegrijpelijker gemaakt wordt, onaannemelijk voor iederen geneesheer, die zijne kunst als eenen tak der natuurkunde beſchouwt en beoefent, nimmer hypothesen en theoretiſche ſtellingen, voor waarheden aanneemt, zoo lang dezelve door geene daadzakelijke bewijzen geſtaafd zijn. Theoretiſche beſpiegelingen zonder factiſche bewijzen, zijn ſtemmen, die eenen oogenblikkelijken klank verwekken, om in het niet te verdwijnen.

Dat de vrees door de aandoenlijkheid van het ze-

nuw-

nuwgeſtel te verhoogen, de bewerktuiging tot ontwikkeling eener ziekte kan voorgeſchikt maken, zal geen geneeskundige tegenſpreken; maar evenmin ontkennen, dat de overdrevene van het gezag der rede onafhankelijk gewordene vrees, voor eene bepaalde ziekte, psychisch en phyſiek beſchouwd, reeds de aanwezigheid van eenen ziekelijken toeſtand bewijst, die de natuurkrachten der bewerktuiging verzwakt, en dienvolgens minder beſtand doet zijn, om ziek makende oorzaken in het algemeen en ſmetſtoffen in het bijzonder, te verdragen, zonder daarop ziekelijk weder te werken.

Men behoeft ſlechts den eenen of anderen ſchrijver over den invloed der hartstogten en over de ziekten der zenuwen en der ziel, te raadplegen, om overtuigd te zijn: dat de ziekten door vrees verwekt, tot de zenuw- en zielsziekten behooren, en het uitſluitend eigendom zijn, van zoodanige perſonen welker zenuwgeſtel zich in eenen toeſtand van verhoogde en afwijkende gevoeligheid bevindt. Er zijn vele ziekten, welke een afzigtelijker beeld aan de omſtanders aanbieden, dan de cholera, niet minder gevaarlijk en vrees inboezemend dan deze, en toch heeft men dezelve nimmer als een gevolg van angst, ſchrik en vrees zien ontſtaan; nog minder beweerd, dat dezelve uit de genoemde psychiſche oorzaken zouden kunnen voortkomen. Onze gewone inlandſche braakloop in den hoogst mogelijk ontwikkelden vorm, het *miſerere mei*, en de toevallen, welke eene beknelde breuk vergezellen, maken gewis eenen even diepen indruk op de omſtanders, als de braakloop; maar nimmer

 is

is het aan eenen geneeskundigen in de gedachten gekomen, om te beweren: dat zich die ziekten door vrees aan anderen kunnen mededeelen.

Uit meer andere verzamelde opmerkingen, gedurende dat de cholera hier geheerscht heeft, omtrent den invloed der gemoedsaandoeningen, wil ik eenige hier mededeelen, tot bewijzen ſtrekkende, dat de vrees alleen niet in ſtaat is, den braakloop te verwekken. Een der oppasſers in het ziekenhuis ter verpleging van braakloopljiders, een robust ſterk man uit den boerenſtand, wiens zenuwen voor gewone indrukſelen niet zeer aandoenlijk waren, werd na tien dagen in het ziekenhuis geweest te zijn, door eene onweerſtaanbare vreesachtigheid bevangen. Des avonds om negen ure, verzocht hij als oppasſer ontſlagen te worden; dan de gevaarlijke toeſtand van eenige zeer zware braakloopljiders liet niet toe, aan zijn verzoek gehoor te geven, en in zijn vertrek in te willigen; ik trachtte zijne vrees te bedaren, en hem door de belofte tevreden te ſtellen, om den volgenden morgen zoo vroeg mogelijk eenen anderen man in zijne plaats aan te nemen. Hij ſcheen daarmede genoegen te nemen. Dan naauwelijks had ik het huis doen ſluiten en mij verwijderd, of hij verliet de ziekenzaal, klom over de afheining en ontvlugtte. Indien de vrees opgewekt door het zien van braakloopljiders in ſtaat ware, die ziekte voort te brengen, dan zoude deze man gewis niet verſchoond gebleven zijn; intusſchen had het tegendeel plaats, zijne gezondheid bleef ongekrenkt en duurzaam.

Een andere oppasſer was zeer tevreden en verheugd over

over zijne aanftelling tot ziekenoppasfer, die aan hem eene goede verpleging en aan zijn huisgezin eene toereikende verzorging verfchafte. Hij had den ouderdom van 50 jaren bereikt, van een traag en mingevoelig temperament, was hij voor ziels- en gemoedsaandoeningen niet ligt vatbaar; men zoude hem zelfs van koude onverfchilligheid hebben kunnen verdacht houden. En deze man werd door den braakloop aangetast, en ftierf.

De derde oppasfer, een man van ruim veertig jaren, die 18 jaren op een oorlogfchip gevaren, en als onderprovoost, eene reis rondom de wereld gedaan had, een fterke drinker, die geene vrees kent, drifig en opbruifend, maar onverfchillig en gevoelloos, voor alles wat anderen betrof; door gewoonte aan eene ftrenge ondergefchiktheid onderworpen, was hij een zeer bruikbaar en nuttig voorwerp in zijne betrekkingen, hij werd door den braakloop aangetast en herftelde.

Welke eene zonderlinge vrees en daardoor opgewekte onwillekeurige navolging der bewerktuiging zoude het moeten zijn, die in een ziekenhuis, gelijk in het onze plaats had, waarin, in de eerfte veertien dagen, na de opening van hetzelve, 15 van de 19 zieken weinige uren na hunne komst in dat huis overleden zijn, op de oppasfers eenen zoodanigen invloed kan hebben, dat de meest bevreesde bevrijd en de onbevreesde aangetast werden.

De foldaat door vrees bevangen, mag, door die gemoedsaandoening overmand, buiten ftaat geraken, van die beveiligingsmiddelen, welke te zijner befchik-

king ſtaan en geoorloofd zijn, een doelmatig gebruik te maken en door dezelve te verwaarloozen, het gevaar, waarin hij verkeert, vergrooten, maar wonden ſlaat hem de vrees niet. De bevreesde kan zijne tegenwoordigheid van geest verliezen, de noodige voorbehoedmiddelen verzuimen, en daardoor de gelegenheid tot beſmetting begunſtigen, maar alleen door vrees bekomt hij den braakloop niet.

Voordat de braakloop bij ons is uitgebarſten, vooral in den eerſten tijd na zijne verſchijning te *Scheveningen*, was de vrees voor den braakloop veel grooter, dan toen hij aanwezig was. Door het lezen van vele ſchriften en bekendmakingen die ziekte betreffende, de verhalen en de beſtaande afbeeldingen, waren de menschen met het beeld dier ziekte bekend, door de opgewekte verbeelding in een gewaad gedost, oneindig veel afzigtelijker dan het in de wezenlijkheid beſtaat. En toch kreeg niemand den braakloop. Maar, zie daar verſchijnt de braakloop op onze kust, gaat van de eene plaats naar de andere voort, en nu moet dezelve uit vrees ontſtaan, bij lieden, die door overdrevene vreesachtigheid, iedere gelegenheid hadden vermeden, zich met het beeld der ziekte bekend te maken. Indien dit waar was, waarom ontſtond de cholera niet lang voor hare komst te *Scheveningen*; en waarom niet gelijktijdig in ver van elkander gelegene plaatſen, zonder voorafgegane gemeenſchap, met zoodanige, waarin de ziekte heerschte?

Wanneer wij in de geneeskunst zoo verre achteruit zullen gegaan zijn, dat wij ophouden aan gelijk zijnde

de oorzaken, gelijk blijvende uitwerkſelen toe te ſchrijven, dan is het tijd, dat de gouvernementen den banvloek over de geneeskunst en hare beoefenaars uitſpreken, en dat ieder regtſchapen geneesheer aan zijne kunst vaarwel zegge. Dat dezelve het deel worde van goochelaars, waarzeggers, geestenbezweerders en magnetiſeurs; en hare uitoefening aan SWEDENBORGEN, GASNERS, MEZNERS en Prinſen van HOHENLOHE, worde opgedragen.

Opmerkingen, betrekkelijk den braakloop bij perſonen, welke met de behandeling en verpleging der braakooplijders belast waren.

Zoo menigwerf heeft men herhaald, dat er zeer weinige of geene ziekenoppasſers en andere ſuppoosten, geene geneesheeren, geene geestelijken geene doodgravers enz. door de cholera waren aangetast geworden, om daarmede de beweerde onbeſmettelijkheid der cholera te ſtaven.

Dat het beweerde aan groote beperkingen onderhevig is, daarvoor kan men de bewijzen in vele ſchriften, zelfs van de noncontagionisten verzamelen, ook laten de daartoe betrekkelijke opgaven veel te wenſchen overig, en men mag deswege de naauwgezette juistheid der mededeelingen in twijfel trekken.

Ik zal datgene mededeelen, wat hier de gelegenheid tot opmerking aanbood. Indien een ieder hetzelfde doet, dan zal eenmaal een eind-reſultaat verkre-

kregen worden op daadzaken gegrond, en bij gevolg van meer waarde dan die zijn, welke men tot hiertoe erlangd heeft, en die maar al te zeer bewijzen: dat zij gefchikt en geplooid zijn, ten dienfte der a priori aangenomene ftelling van befmettelijkheid of niet befmettelijkheid. Gelijk reeds hierboven gezegd is, heeft het getal der ziekenoppassers, oppasferesfen en verdere fuppoosten bij het ziekenhuis, ter verpleging van braakloopLijders ingerigt, negentien perfonen bedragen, van deze zijn vijf door de cholera aangetast, waarvan een is overleden. Al de anderen hebben meer of minder, gedurende verfcheidene dagen aan cholera-toevallen geleden. Al de heeren pastoors hebben aan ongefteldheden geleden, met choleraverfchijnfelen en toevallen.

De bediende van de ftads-apotheek, is hevig door de ontwikkelde cholera aangetast geworden. Mijn zoon en ik, die de geneeskundige dienst in het ziekenhuis hebben verrigt, hebben beide aan onvolkomen ontwikkelde cholera of cholerine geleden. Ook is er een doodgraver door de ontwikkelde cholera hevig aangetast. Hieruit blijkt, dat hier even als te *Berlyn*, te *Scheveningen*, te *Amfterdam*, en *Bergen op zoom*, het tegendeel van het geftelde heeft plaats gehad, en dat hier, wanneer men de choleralijders uit die ftanden, welke gewoonlijk als daardoor verfchoond, worden opgegeven, met het getal personen, die ftanden uitmakende vergelijkt, blijkbaar wordt, dat een onevenredig groot aantal van dezelve door den braakloop geleden heeft.

Wanneer men zich den verdrietigen arbeid wil ge-

getroosten, de geschiedenissen der onderscheidene pest- epidemiën, die zoowel hier als in andere landen vroeger geheerscht hebben, te doorbladeren, dan zal men zien: dat ten aanzien der pesten bijzonderheden verhaald worden, overeenstemmende met die bijzonderheden, welke tot bewijzen der niet besmettelijkheid van den aziatischen braakloop wordt bijgebragt. Van het Engelsche zweet hebben geloofwaardige waarnemers gezegd, dat de armen, de kinderen en de grijsaards, de *Schotten* en andere zich in *Engeland* bevindende vreemdelingen, door die ziekte verschoond werden. Van eene pest-epidemie te *Amsterdam*, vindt men aangeteekend: dat alle armbezoekers, geneesheeren, postmeesters, predikanten en ziekenbroeders, enz. van de ziekte bevrijd waren gebleven. Gedurende eene pest in *Hongarije*, bleven alle doodgravers, die in eenen onafgebrokenen staat van dronkenschap hun werk verrigtten, zonder letsel.

Wij kunnen deze verschijnselen of wij contagionisten of anticontagionisten zijn, niet verklaren, maar worden er alleen door overtuigd, dat in de natuur overal overeenstemming plaats heeft; dat wij bij de cholera bijzonderheden en verschijnselen wedervinden, die vroeger in andere epidemische ziekten, hebben plaats gehad.

De personele betrekkingen en omstandigheden van die lieden, welke de dienst in het braakloopziekenhuis verrigt hebben, verdienen bij deze gelegenheid nog eenige opmerkingen en overwegingen. Wat ik hier bijbreng, is voor deze stad waar, of,

en

en in hoe verre hetzelve van andere ſteden, geldend kan en mag beſchouwd worden, is ter beoordeeling van diegenen overgelaten, welker plaatſelijke betrekkingen, ſtand en werkzaamheden hun daartoe de gelegenheid geeft en in ſtaat ſtelt.

De perſonen, welke zich hier in het ziekenhuis als oppasſers en oppasſeresſen bevonden hebben, waren niet gelijk men veelal wil doen voorkomen, het uitſchot der maatſchappij, dat niet te verliezen heeft, dat niets acht, waarvoor het leven eene onverſchillige zaak geworden is, wanneer het de gelegenheid niet aanbiedt, alle neigingen, driften, hartstogten en ondeugden te bevredigen en te beoefenen. Het tegendeel had hier plaats, de meeste waren lieden, welke naar ligchaam en ziel, in ongunſtige tijdelijke omſtandigheden verkeerden.

Door kommer wegens het tegenwoordige, door zorgen voor het toekomende uitgeput, door verduurde armoede en ellende nedergebogen, van beginſelen niet ontbloot, ſchaamden zij zich te bedelen, in het gevoel van eigene waarde, met de zucht bezield, om van iedere voorkomende gelegenheid gebruik te maken, ten einde hunnen en der hunnen toeſtand te verbeteren, en zich weder op te rigten, boden zij zich tot de dienst in het ziekenhuis aan, zeer wel het gevaar beſeffende, waaraan zij zich blootſtelden. Eenmaal tot een beſluit gekomen zijnde, hadden zij het moeijelijkſte doorgeſtaan, de weg was geopend om hunne vervallene omſtandigheden te herſtellen, en tot het genot eener goede verpleging, die zij lang hadden ontbeerd; de kommer

we-

wegens het tegenwoordige was opgeruimd, en de vrees voor de toekomst, door gunſtige vooruitzigten vervangen. Geſtreeld door het bewustzijn eene nuttige plaats in de maatſchappij te beſlaan, bemoedigd door de edele taak, tijdens eene volksramp hun opgelegd, vleiden zij zich met de dankbare erkentenis hunner dienſten, aan de maatſchappij bewezen. Tevredenheid met het tegenwoordige, hoop voor het komende was hun deel.

En nu vraag ik:" „ Is het onder dusdanige om-
„ ſtandigheden te verwonderen, dat de ziekenop-
„ pasſers en oppasſeresſen (geſteld dat het bewezen
„ ware, hetgeen ik echter voor onze ſtad niet kan
„ toegeven) in een kleiner getal dan andere perſo-
„ nen uit den behoeftigen volksſtand, door den azi-
„ atiſchen braakloop aangetast worden; daar, gedu-
„ rende dat die ziekte heerschte, de toeſtand der
„ eerſten verbeterd, die der laatſte verſlimmerd was?"

Bijzondere opmerkingen aangaande de zieken huizen van braakloopl ijders.

Over het algemeen, maar vooral gedurende de eerſte weken, dat de aziatiſche braakloop hier geheerscht heeft, toonde de behoeftige volksſtand, grooten weerzin tegen die inrigting te hebben opgevat. De meesten weigerden hardnekkig van de aangebodene verpleging in hetzelve gebruik te maken. Alleen de armoedigſte lieden, die van alle hulp verſtoken waren, konden bewogen worden, zich naar het ziekenhuis te laten overbrengen. Zelfs onder

de-

deze werden gevonden, die verklaarden liever zonder hulp en bijſtand in hunne ellendige woningen te willen ſterven.

Ook hier gelijk bijna overal, was men niet in gebreke gebleven, ons ziekenhuis en deszelfs geheele inrigting van de ongunſtigſte zijde voor te ſtellen en aan den behoeftigen volksſtand ſchrik en vrees voor hetzelve in te boezemen. Doelmatige maatregelen hadden hier gewis veel kunnen verbeteren, maar er zijn zoo vele materiele belangen, welke de zedelijke uit het oog doen verliezen.

Het eene en andere had ten gevolg, dat in den eerſten tijd, de inkomende zieken, meerendeels ſtervende waren, welke weinige uren na hunne aankomst overleden. Vaak werd dan eerst door de naastbeſtaanden de gelegenheid gezocht, om hunne zieken naar het ziekenhuis te laten brengen, wanneer zij zich van de nabijheid des doods overtuigd hielden, om langs dien weg van de moeijelijkheden der begravenis ontheven te zijn, of uit vrees van beſmetting.

Ook ſcheen het mij toe, dat de vrees voor het ziekenhuis eenen zeer ſchadelijken invloed op de braaklooplijders uitoefende; opgewekt door het groote aantal dooden, in vergelijking tot de herſtelden in de braakloopziekenhuizen; te meer nog in het oogloopend, doordien de genezing veel tijds wegneemt, en de ſlechts op zijne zinnen vertrouwende min beſchaafde volksſtand, gedurende de eerſte veertien dagen, alleen dooden ziet wegdragen en geene herſtelden terug keeren.

Het dragen der lijders naar het ziekenhuis kwam

mij

mij voor ſchadelijk te zijn. De meeste zieken althans kwamen veel erger in het ziekenhuis aan, dan zij bij het verlaten hunner woningen geweest waren. Het ware welligt eene wenſchelijke zaak, indien op eene andere wijze, dan in ziekenhuizen, voor eene goede geneeskundige behandeling en doelmatige verpleging der braakloopiijders konde gezorgd worden, door het noodige in de woningen der zieken te brengen, de gezonde huisgenooten van andere woningen te voorzien, om ze van de zieken af te ſcheiden, en eerst de reconvalescenten naar een goed ingerigt lokaal te vervoeren, waar dezelve tot hunne volkomene herſtelling zouden moeten verblijven, en eerst, na voorafgegane reiniging en zuivering van perſonen en goederen, tot hunne betrekkingen in de maatſchappij mogten wederkeeren. Door deze of ſoortgelijke maatregelen zoude men kunnen ſlagen, het goede der hospitaalsinrigtingen te behouden, en het ſchadelijke van dezelve te vermijden.

Bedenkingen over het materieel en zedelijk belang, de vraag betreffende: is de aziatiſche braakloop miasmatisch of contagieus?

De beroemde HUFELAND vroeg reeds voor lang: waarom twisten wij? toen hij zijn gevoelen over de beſmettende of niet beſmettende geäardheid des braakloops openbaar maakte. De twist duurt voort en de vraag blijft onbeſlist. Geneeskundig beſchouwd, is reeds zoo veel voor en tegen in het midden gebragt, dat het zich der moeite niet loont, in beſpiegelende

overwegingen te treden. Datgene wat ik geloof, en dat ik meen op goede gronden voor waarheid te mogen aannemen, zal ik hier kort voordragen, en eenige daaruit voortvloeijende vragen, naar mijne wijze van zien, beantwoorden.

a. Het ontſtaan en de uitbreiding des aziatiſchen braakloops laat zich bij ons uit geene gewone en bekende ziekmakende invloeden verklaren. Hij is blijkbaar van aziatiſchen oorſprong, of dezelve in zijn vaderland, bij de eerſte uitbreiding in het jaar 1817, eene nieuwe ziekte of eene gewijzigde, uit de toevallige zamenkomst en vereeniging van verſchillende ziekten bij een individu, geweest is, laat zich niet beſlisſen; maar de onmogelijkheid der ontwikkeling uit andere vroeger beſtaan hebbende ziekten kan even min bewezen worden. De veneriſche ziekte ontwikkelde zich hoogstwaarſchijnlijk uit de melaatschheid, door toevallig zamenloopende omſtandigheden; de gewijzigde kinderpokken zijn het voortbrengſel der achtervolgende inwerkende ſmetſtoffen van de koe- en kinderpokken op een en hetzelfde voorwerp; waarom zoude het nu niet mogelijk zijn, dat de gewone Oosterſche braakloop, onder de benaming van *mal de chien* bekend, door de buitengewone nattigheid van 1817 in het Oosten, door moeraslucht en ſlecht bedorven voedſel gewijzigd is geworden, en die gedaante heeft verkregen, waarin hij zich nu reeds over het grootſte deel der bekende aarde heeft uitgebreid?

Daar de braakloop reeds in het jaar 1817 in het Oosten heerschte, kan dezelve bij ons geene nieuwe,

maar wel, bij zijne verſchijning onder ons, eene vreemde ziekte genoemd worden.

b. Met uitſluiting van de vooronderſtelde ſmetſtof, zijn geene oorzaken bekend, in ſtaat om den aziatiſchen braakloop bij ons voort te brengen. Men mag derhalve met grond aannemen, dat de aziatiſche braakloop, alhoewel eenmaal in zijn vaderland uit bijzondere oorzaken ontwikkeld, bij ons niet plaatſelijk van zelf ontſtaan is, maar door mededeeling van buiten aangebragt. Want in het jaar 1817, was de aziatiſche braakloop in het Oosten eene nieuwe, vroeger geheel en al onbekende ziekte, en tot in den loop van het verleden jaar, bij ons eene vreemde ziekte, blijkbaar van aziatiſchen oorſprong.

c. De mededeeling van buiten kan door geen miasma hebben plaats gehad, daar de gewone algemeene eigenſchappen en kenmerken der miasmatiſche ziekten aan den braakloop ontbreken. Het ontſtaan, de uitbreiding en het geheele beloop dezer ziekte ſpreken tegen het beſtaan van een miasma.

d. Beſmetting door aanraking van perſonen en goederen heeft de grootſte waarſchijnlijkheid voor zich. Behalve dat alle, tegen de contagieuſiteit in het midden gebragte, bedenkingen veel ſterker tegen den miasmatiſchen oorſprong en verbreiding ſpreken.

e. De aziatiſche braakloop komt in alle betrekkingen met andere ſtellig contagieuſe ziekten overeen. De kinderpokken, de mazelen, de roodvonk, de veneriſche ziekten, de ſcabies, de dollehondsbeet, de Egyptische oogontſteking, leveren eenzelvige ver-

 ſchei-

ſcheidenheden, betrekkelijk hunne mededeeling en uitbreiding, op.

f. Het kan van weinig belang zijn, wanneer wij niet in de mogelijkheid zijn om aan te wijzen, waar en hoe een lijder beſmet is geworden. Daar er zoo vele gelegenheden beſtaan, welke de beſmetting kunnen doen plaats hebben, zonder dat de lijders in ſtaat zijn, daarvan rekenſchap te geven. In de ſtad mijner inwoning verdienden althans de volgende omſtandigheden opmerking:

1. De verkoop van beddegoed en kleedingſtukken, van buiten ingevoerd, hoogst verdacht herkomſtig te zijn uit huizen, waarin de braakloop geheerscht heeft. Publieke verkoopingen der kleederen en meubelen van perſonen, binnen deze ſtad aan den aziatiſchen braakloop overleden. Deze twee omſtandigheden alleen, zijn reeds meer dan genoeg, om het onmogelijk te maken, den oorſprong en voortgang der plaatshebbende beſmetting na te gaan en aan te wijzen.

2. Het veelvuldig verkeer met beſmette plaatſen, en het groot aantal der hier doorvarende en zich langer of korter ophoudende ſchepen.

3. Onderling verkeer der ingezetenen, talrijke verzamelingen van menſchen: in de kerken, in de ſcholen, bij de bedeelingen der armen, in koffijhuizen, herbergen en kroegen. Het verdient niet onopgemerkt te blijven, dat over het algemeen genomen de eerſte dagen der week die waren, welke de meeste zieken hebben opgeleverd.

4 Er zijn drie waschvrouwen, de eene tweemaal, door

door den aziatiſchen braakloop aangetast, en nadat zij goederen gewasſchen hadden van perſonen, aan die ziekte overleden.

5. Er zijn choleralijken in de kerk en op het kerkhof, binnen de ſtad, begraven.

g. Dat men tot nog toe niet geſlaagd is, den braakloop, in te enten, bewijst niets. Daar de genomene proeven niet talrijk genoeg zijn, noch door onwederlegbare bewijzen geſtaafd worden. Hij, die aan de beſmettende geäardheid des braakloops geloof hecht, zal gewis niet tot de inenting beſluiten, of dezelve aan andere aanraden. Hij, die geen geloof aan de beſmetting hecht, onderneemt de inenting, alleen met oogmerk, om een onwederlegbaar bewijs voor zijne geliefkoosde ſtelling te vinden, maar houdt daardoor ook op, een onzijdig getuige te zijn. Maar, bovendien, hoe vaak mist niet de inenting der koeen kinderpokken. De mazelen en de roodvonkziekten, die toch niet ligt door eenen geneesheer voor niet beſmettend zullen verklaard worden, kunnen wij evenmin door inenting van het eene voorwerp op het andere overdragen, dan den aziatiſchen braakloop.

h. Bij het onderzoek der gelegenheidgevende oorzaken om beſmet te worden, is ons oordeel aan vele dwalingen onderhevig. Zoude de coïtus, bij voorbeeld, voor niet bevruchtend moeten verklaard worden, omdat in de openbare huizen, waar dezelve het menigvuldigst plaats vindt, zwangerheden tot de zeldzaamheden behooren?

i. De geneeswijze van den braakloop rust voor alsnog op geene hechte grondſlagen, en laat nog

bijna alles te wenſchen overig. Methoden en geneesmiddelen, door den eenen geneeskundige nuttig en heilzaam bevonden, weigeren bij den anderen hunne dienſten. Van verſchillende lijders, onder gelijkſchijnende omſtandigheden, door eenen geneesheer op dezelfde wijze en met dezelfde geneesmiddelen behandeld, wordt de eene herſteld de andere ſterft. Naar mijn oordeel hebben wij nog geene geneeswijze der cholera, die door de ſtemmen der meeste geneesheeren voor de beste verklaard wordt en die hare deugdelijkheid door de geringſte ſterfte bevestigd.

k. Voor de voorbehoeding en de beteugeling des braakloops is het van groot, voor de geneeskundige behandeling van geen belang, of de geneesheer zich voor of tegen de beſmettelijkheid des braakloops verklaart.

l. Onberekenbaar zijn de ſchadelijke gevolgen voor het materieele zoowel als voor het zedelijke belang der ingezetenen, wanneer de gouvernementen den braakloop voor niet beſmettend verklaren, en het naderhand blijkt, dat dezelve beſmettend is. Voor het materieele en zedelijke belang der ingezetenen gaat weinig of niets verloren, wanneer de gouvernementen, den aziatiſchen braakloop voor beſmettend verklaren en deszelfs niet-beſmettelijkheid later mogt bewezen worden. De maatregelen en voorzorgen, ten gevolge der laatst aangenomene ſtelling, in werking gebragt, zal ieder menſchenvriend goedkeuren, en ieder geneesheer wenſchelijk vinden. Daar het doel van dezelve zijn moet: den dampkring te zuiveren, het drinkwater rein te houden en te verbete-

ren,

ren, de reinheid in het algemeen te onderhouden, aan de zieken eene doelmatige verpleging en aan de behoeftigen eene toereikende verzorging te verſchaffen. De belemmeringen, welke deze en gene door de deswege te nemen maatregelen in zijne geldelijke belangen mogt ondervinden, worden immers tienvoudig door het goede, dat die maatregelen ſtichten, ten nutte van het algemeen en dus in het belang van den ſtaat, vergoed.

Algemeene beſchouwingen, betreffende den aziatiſchen braakloop.

Naar het mij toeſchijnt, heeft men in de geneeskundige beſchouwingen van den braakloop te veel naar bijzondere vormen en ſoorten gezocht, maar te weinig acht geſlagen op de tijdperken, die deze ziekte doorloopt. Een naauwkeurig onderzoek te dezen zoude welligt doen zien: dat de zoogenaamde vormen of gedaanten des braakloops ſlechts deszelfs tijdperken zijn, en, ſchoon door verſchillende trappen van ontwikkeling van elkander onderſcheiden, en ſchijnbaar door ſcherpe grenzen afgeperkt, toch niet anders zijn, dan ineenſmeltende deelen van een geheel. Het zij mij vergund, vraagswijze mijne vermeende opmerkingen aan anderen ter overweging voor te ſtellen.

1. Is het analogisch niet waarſchijnlijk, dat de braakloop zijne tijdperken heeft, welke, wegens hunne eigene verſchijnſelen en toevallen, tot de dwaling hebben aanleiding gegeven, van dezelve voor bijzondere

wijzigingen, vormen en foorten der ziekte te befchouwen? De onderfcheidene tijdperken der tusfchenpoozende koortfen in het algemeen, die der kwaadaardige in het bijzonder; de tijdperken der kinderpokken, der mazelen en der roodvonk, geven althans aanleiding, zoo geen ftellig regt, voor deze ftelling.

In het eerfte of ontwikkelings-tijdperk gaat de aziatifche braakloop, fteeds met opgewekte gevoeligheid en verhoogde prikkelbaarheid gepaard. De duur der verfchijnfelen, welke dezen toeftand der bewerktuiging aanwijzen, is fomwijlen zeer kort, de verfchijnfelen zelve zijn weinig ontwikkeld, echter komen ook gevallen voor, waarin dezelve langer bijblijven en meer ontwikkeld zijn.

De toevallen, welke dit tijdperk kenfchetfen, hebben hoogst waarfchijnlijk haren grond in actieve congestiën naar den onderbuik, en ftaan gelijk met die dikwijls kortftondige congestiën naar het hoofd, bij lieden, welke door eene beroerte overvallen worden. De hevige pijnen, de benaauwdheden, met eenige zich fpoedig volgende buikontlastingen, die in het begin van den aanval der cholera nimmer gemist worden, bewijzen eene opgewekte wederwerking der affcheidingen in de darmbuis, met vermeerderden toevloed en aandrang der vochten naar dat deel. In de hevigfte graden der cholera is de tijd van ontwikkeling zeer kort, doch van langeren duur en meer actief ontwikkeld aanwezig, dan in de hevigfte graden van *apoplexia fanguinea.* In de minder hevige aanvallen der cholera, duurt het ontwikkelings-tijdperk niet alleen langer, maar de actieve ver-

verſchijnſelen en toevallen zijn meer uitkomend en minder twijfelachtig voor den opmerker.

Naar het mij toeſchijnt, ligt hier de grond, waarop de benaming van *cholera erethica* rust. Deze is niets anders dan het eerſte of ontwikkelings-tijdperk der cholera, gepaard met verhoogde wederwerking, die aan de beroerte, aan de ſlaapkoorts, aan den typhus, aan de kinderpokken en de roodvonk voorafgaan, gegrond in congestiën naar den onderbuik, welke, niet tijdig genoeg kunnende weggenomen worden, vernietigend op de verrigtingen van het zenuwſtelſel des buiks inwerken; even als de congestiën naar het hoofd, bij beroerte, de verrigtingen der herſenen en der daaruit onmiddellijk voortkomende zenuwen uitbluſschen. De groote nuttigheid der aderlatingen, gedurende dit tijdperk, volgens het getuigenis van vele geneeskundigen het middel, waarvan in vele gevallen leven en dood af hangt, pleiten voor deze beſchouwingen.

2. Kan de *cholera paralytica*, niet als het tweede tijdperk der ziekte beſchouwd worden, den naam verdienende van tijdperk der werkeloosheid en verlamming?

De actieve congestiën hebben opgehouden, door onderdrukking van het zenuwenleven des onderbuiks, er beſtaat eene *paralytis ventralis*; en even als bij eene *paralytis cerebralis* de verrigtingen der herſenen en der daarvan af hangende ziels- en dierlijke verrigtingen ophouden, terwijl de levens- en natuurlijke verrigtingen voortduren, en hun zelfſtandig beſtaan tot na den dood van het vegetatieve leven

bewaren. De kunst heeft hier hare grenzen bereikt, zij vermag evenmin het afgeſtorvene vegetatieve leven op te wekken, de, daarvan het gevolg zijnde, ontmenging des bloeds te herſtellen, als zij onvermogend is, om na den dood der ziels- en dierlijke verrigtingen, door eene beroerte veroorzaakt, het leven weder te geven.

De langdurigheid der genezing in de gevallen, waarin lijders van den paralytiſchen braakloop van mindere hevigheid herſteld worden; de lang bijblijvende ſtoornisſen in de verrigtingen der buikingewanden, laten zich als ſlechts gedeeltelijke of onvolkomene verlammingen der buikingewanden verklaren; zij ſtaan gelijk met de *hemiplegia*, na beroerten.

3. Mag de opgewekte en verhoogde reactie, in het beloop des braakloops voorkomende, als deszelfs derde tijdperk beſchouwd worden?

In dien toeſtand levert de aziatiſche braakloop vele vergelijkingspunten met de tusſchenpoozende koortſen op. Bij de laatſte heeft een voorbijgaande krampachtige toeſtand van het haarvaatſtelſel verſchijnſelen voortgebragt, welke met die der verlamming, door den braakloop verwekt, overeenſtemmen. De kramp nalatende, wordt de koude door eene bovenmatige hitte vervangen, de eerst van bloed ontledigde huidvaten, worden nu met dat vocht overladen, eene verhoogde activiteit treedt in de plaats van de kwijnende werkeloosheid. Eerst wanneer het critiſche zweet uitbreekt, begint zich het verbrokene evenwigt te herſtellen. Uit dit oogpunt beſchouw ik de reactie, in het beloop van den braakloop voorko-

komende, hij gaat in het critifche tijdperk over, en leidt tot de genezing; tenzij dat de crisis niet tot ftand kome. De opgewekte wederwerking duurt voort, en wordt een pogen der natuur, om de verbrokene harmonie der verrigtingen te herftellen. Deze pogingen door eenen fpecifieken prikkel opgewekt, leveren derhalve eene reeks van verfchijnfelen en toevallen op, fpeciefiek gekarakterifeerd. Wij geven daaraan den naam van *typhus cholericus*, intusfchen niet minder verfcheiden van den gewonen typhus, als deze van de pest en de gele koorts, of deze van de cholera. Noch de theorie, noch de methode, noch de empyrie hebben tot nog toe, voor de geneeskundige behandeling van den typhus cholericus belangrijke en nuttige vruchten gedragen.

4. In de laatfte tijdperken des braakloops, door vele tegengefproken en geloochend, nemen de ontlastwordende ftoffen eene andere kleur en gedaante aan; mogen dezelve deswege als kritisch befchouwd worden? De rijstwaterachtige ftoffen zijn producten der ziekte, die de natuur als ballast uitwerpt, zonder dat daardoor de ziekte overwonnen wordt. Zoodra de naar boven ontlaste ftoffen eene groene kleur verkregen hebben, en de naar beneden ontlaste eene pikaardige gedaante aannemen, dan heeft eene volkomene of onvolkomene crifis plaats. De veranderde hoedanigheden der afgefcheidene ftoffen bewijzen eene veranderde wederwerking, en daar geene genezing zonder veranderingen en wijzigingen der verrigtingen in de bewerktuiging kan plaats hebben, zoo is het niet tegen te fpreken, dat de ontlasting

der

der genoemde ſtoffen tot de critiſche aanwijzingen en ſcheidingen behooren. De wederkeerende ruime urinlozing, aanwijzende, dat de verlamde toeſtand der nieren heeft opgehouden te beſtaan, en die ingewanden tot hunne natuurlijke verrigtingen zijn wedergekeerd, geven grond om aan te nemen, dat ook de overige ingewanden tot hunne natuurlijke verrigtingen zijn wedergekeerd of zullen wederkeeren. De wedergekeerde ruime urinlozing en een ruim, warm, over de geheele oppervlakte des ligchaams gelijkmatig verdeeld zweet, houd ik voor critisch. De gelijktijdig plaats hebbende roode vlekkige uitſlag, met de later plaats grijpende afſchilfering en vervelling der opperhuid, voor de bewijzen, dat eene volkomene criſis heeft plaats gehad.

5. Veel tijd wordt gevorderd, alvorens de herſtellende braaklooplijders hunne krachten terug erlangen, de buikingewanden blijven lang aan verhoogde gevoeligheid, aan prikkelbaarheid lijdende, en worden door geringe oorzaken geſtoord, waardoor tot inſtortingen gelegenheid gegeven wordt. Dit tijdsverloop verdient, mijns bedunkens, den naam van tijdperk der herſtelling.

6. De aziatiſche braakloop behoeft even min als andere in tijdperken verdeelde ziekten alle dezelve regelmatig en in gelijke hevigheid ontwikkeld door te loopen. In ieder tijdperk kan de ziekte eene hoogte bereiken, die den lijder doodt; maar in ieder tijdperk kan de ziekte ook, tenzij door de natuur, tenzij door de kunst worden afgebroken en de gezondheid herſteld. Of de ziekte kan zoodanig ver-

zacht

zacht worden, dat de vorige tijdperken in eenen ſtaat van geringe ontwikkeling in een kort tijdsbeſtek gemakkelijk of naauwelijks merkbaar voorbijgaan. Dit is overeenſtemmend met datgene, wat wij bij andere ziekten, dagelijks zien plaats hebben.

7. Hoe min ontwikkeld zich eene ziekte ook voordoet, het geheel der toevallen en verſchijnſelen omvat toch ſteeds de hoofdtrekken en eigendommelijkheden van eenen bepaalden ziektevorm. De eenvoudige tusſchenpoozende voorjaarskoorts en kwaadaardige tusſchenpoozende najaarskoorts met beroerte en ſlaapzucht gepaard; de Ephemera en de hoogſte graden van typhus, de vermomde en alle andere koortſen, hoe verſchillend hunne beelden ook zijn mogen, kenſchetſen zich toch ſteeds op eene ſtellige wijze, en doen zien, hoe dat de meer of mindere ontwikkeling der toevallen, aan het eene of andere tijdperk der koortſen eigen, aan dezen ziektevorm een zeer verſchillend voorkomen geeft, echter zonder aanleiding te geven, om den grondvorm der ziekte te miskennen. Met de tijdperken, waarin de aziatiſche braakloop zijnen loop volbragt, ſchijnt mij toe hetzelfde plaats te hebben.

8. De verdeeling des braakloops in tijdperken, en datgene wat ons andere in tijdperken verdeelde ziekten geleerd hebben, ſporen ons aan: alle mogelijke pogingen aan te wenden, de ziekte in ieder tijdperk te ſtuiten, af te breken of te verzachten. Het menigwerf welſlagen onzer pogingen tegen de pokken, de roodvonk en de typhus, voeden de hoop, dat

wij

wij welligt in den braakloop niet minder gelukkig ſlagen zullen.

Vergelijking van den aziatiſchen met den inlandſchen braakloop.

Onder het vele zonderlinge, dat wij in de ſchriften over den braakloop aantreffen, beſlaat de ſtelling: dat de aziatiſche braakloop niet anders dan ons inlandsch Bord in eenen hoogen graad zijn zoude, eene der eerſte plaatſen.

Oordeelende naar datgene, wat ik van den aziatiſchen braakloop gezien heb, komt mij niets verwonderenswaardiger voor, dan dat geneeskundigen, en onder deze mannen van naam, er toe hebben kunnen komen, die ſtelling voor waar te houden en aan te nemen. Men ziet hieruit al wederom, hoe moeijelijk het valt, een onzijdig waarnemer en beoordeelaar te blijven, wanneer men, door eene theoretiſche ſtelling weggeſleept, aan het ziekbed alleen naar datgene zoekt, wat men wenscht en hoopt te vinden, en aan de geliefkoosde a prioriſche ſtelling, zoowel als aan de enkele daadzaken, waarop gene rust, eene te groote uitbreiding geeft en dezelve algemeen van toepasſing maken wil.

De toevallen, welke den aziatiſchen braakloop kenſchetſen (mits dat men ook braakloop noeme, wat wezenlijk braakloop is, en niet aan iedere ongeſteldheid van welken aard zij ook zijn moge die benaming geeft, om naam te maken), zijn zoo in het ooglooopend verſchillend van die, welke het Bord kenſchetſen

en

en vergezellen, dat het aan het raadſelachtige grenst, hoe men er immer toe heeft kunnen komen, om beide die ziekten voor eenzelvig te beſchouwen; buiten de benaming komen dezelve zoo weinig overeen, dat men even gevoegelijk den aziatiſchen braakloop met iedere andere belangrijke ziekte onder ééne cathegorie brengen kan, als met den inlandſchen braakloop of het Bord.

Wie heeft immer bij deze laatſte ziekte die ſpoedige aan verlamming grenzende krachtuitputting, de werkeloosheid der huid en nieren, den ſtaan blijvenden huidplooi, de polſeloosheid met voortdurenden hartſlag, de koude tong, de blaauwe kleur, het toenemende gevaar en bijna zekeren dood, wanneer de brakingen en de buikloop hebben opgehouden, den zoogenaamden typhus cholericus en de zoo langzaam voortgaande genezing, buiten den aziatiſchen braakloop gezien? Zonder nog van de blaauwe ringen rondom de oogen, de opgetrokkene bovenlip en de met eenen phosphoriſchen glans ſchitterende oogen te gewagen. Wanneer bij den inlandſchen braakloop of het Bord, de brakingen en ontlastingen ophouden, dan is het gevaar geweken, de genezing volgt ſpoedig, en vaak is de lijder den volgenden dag reeds in ſtaat om zijne gewone bezigheden te hervatten: een beloop en einde, dat bij den aziatiſchen braakloop nimmer wordt waargenomen.

Ver-

Vergelijking van den aziatischen braakloop met het Engelsche zweet (*).

Onder al de veelvuldig geheerscht hebbende ziekten in vroegeren tijd, waaraan eenmaal de naam van nieu-

---

(*) HET ENGELSCHE ZWEET IN DEN JARE 1483.

Dit tijdsgewricht, hoewel onvruchtbaar in het algemeen, bragt eene zekere verwonderenswaardige ziekte voort, te voren bij geen volk noch in eenigen tijd bekend, welke, nadat zij gedurende eenige jaren van tijd tot tijd was terug gekeerd, eindelijk weder geheel is verdwenen. — Ik spreek van het Engelsche zweet, aldus genaamd, omdat hetzelve in ons eiland het eerst zich vertoonde, en het derhalve niet te verwonderen is, dat hetzelve door onzen landgenoot den beroemden en geleerden CAJUS is beschreven (*).

Het eerste begin dezer ziekte was in het leger van Koning HENDRIK den VIII, in het jaar 1483, weinig tijds

(*) JAN CAJUS, wiens Engelsche naam was KAYE, maar meer bekend onder den naam van CAJUS, werd te *Norwich*, hoofdstad van het graafschap *Nortfolk* in *Engeland*, in den jare 1510 geboren. Hij begon zijne studien in dezelfde stad, en eindigde dezelve te *Cambridge*, waar hij de doctorale waardigheid verkreeg. — Na eenigen tijd in *Italië*, om zijne kundigheden te vermeerderen, doorgebragt te hebben, keerde hij in *Engeland* terug, alwaar hij achtervolgens geneesheer was van Koning EDUARD den VI, en van de Koninginnen MARIA en ELISABETH, waarna hij na eene werkzame loopbaan in den jare 1573 is gestorven.

nieuwe ziekte werd toegekend, vinde ik geene die in hare algemeene trekken eene zoo groote overeenkomst

---

tijds nadat hij de troepen in de haven van *Milford* ontscheept en aan wal gezet had. — Dezelve heerschte te *Londen* van den 21 September tot het laatst van October. Vijf malen is dezelve in *Engeland*, altijd in het zomergetij, teruggekeerd; voor de eerste maal in het jaar 1485; voor de tweede maal in het jaar 1506; voor de derde maal in het jaar 1518, en toen ter tijd in zulk eene hevigheid, dat dezelve in drie uren tijds doodde; vele edelen stierven aan dezelve en in de meeste steden werd de helft der ingezetenen weggerukt. — Voor de vierde maal verscheen zij in het jaar 1528, en was toen in zes uren tijds verderfelijk; vele hovelingen zijn toen gestorven, en Koning HENDRIK de VIII zelf verkeerde in groot gevaar. In het jaar 1529, en noch voor noch na dezen tijd, drong dezelve in de *Nederlanden* en *Duitschland* door, en in deze landen doodde zij niet alleen vele menschen, maar brak ook de te *Marburg* gehoudene zamenkomst van LUTHER en ZWINGLIUS over het avondmaal af. — Voor de laatste maal keerde zij bij ons in het jaar 1551 terug, en nam op eenen dag in *Westmunster* honderd en twintig menschen weg, onder welke waren twee zonen van KAREL BRANDON, beide Hertogen van *Suffolk* (*).

Te

(*) HENDRIK BRANDON en CAREL BRANDON, die beide den 14 Julj 1551 gestorven zijn aan eene ziekte, welke zich door bovenmatig zweet kenschetste, en hen, die er door werden aangetast, wegrukte. — Zie IMHOFF, over de Pairs van *Engeland*.

komst oplevert met den aziatifchen braakloop dan het engelfche zweet. De hier bij gevoegde korte be-
fchrij-

Te *Salopia* voornamelijk, waar CAJUS vertoefde, woedde zij allerhevigst, want hij vergelijkt dezelve met de door hem beschrevene Atheensche pest; en de benaming, door hem aan dezelve gegeven, van pestkoorts en besmettelijke koorts is niet ongeschikt, daar hij het zweet slechts voor een kenteeken of scheiding der koorts houdt.

Dezelve tastte de menschen op de volgende wijze aan: in den beginne werd eenig deel aangedaan, waarbij kwam warmte en inwendige hitte; dorst, door geenen drank te lesschen, onrust, ziekelijke aandoening van de maag en het hart (braking ontbrak echter meestentijds), hoofdpijn en ijlhoofdigheid, daarna afgematheid en groote neiging tot slaap, een rassche en hevige pols en veelvuldige en moeijelijke ademhaling. Aan deze ziekte waren kinderen, armen en oude lieden het minste onderhevig. — Voor het overige was bijna niemand voor dezelve veilig en verreweg de meeste stierven, en in deze stad, waar dezelve gedurende zeven maanden heerschte, zijn duizend menschen bezweken. Ook, die buiten 's lands naar *Frankrijk* en de *Nederlanden* vertrokken waren, bleven niet verschoond, en wat het meest te bewonderen is, bij andere volken bleven de Schotten bevrijd, de Engelschen alleen aangevallen en in *Engeland* zelf werden geene vreemdelingen aangetast. — Niemand genas, dan na vier en twintig uren van den eersten aanval.

In den beginne twijfelde de geneeskundigen, op welke wijze de ziekte behandeld moest worden, en
de

ſchrijving dier ziekte, zoo als dezelve door JOH. FREIND naar J. CAJUS gegeven wordt, zal doen

zien

---

de genezing bestond alleen hierin, dat het zweet bestendig werd uitgelokt, hetwelk gedurende eenen geruimen tijd moest onderhouden worden, daar dit, onderdrukt zijnde, groot gevaar, ja den dood zelven dreigde. Derhalve moest de zieke rust hebben en in het bed blijven, met vermijding van alle verkoeling, en bijaldien de natuur te weinig vermogt, dan deed de kunst veel, door het zweet met geneesmiddelen, deksel, wijn, enz. te voorschijn te brengen en te onderhouden. De hevigheid der ziekte was na vijftien uren minder, het gevaar echter duurde tot het vier en twintigste voort. Bij eenige was het noodig, dat het zweet op nieuw werd uitgelokt, en bij sterke krachtige gestellen zelfs tot de twaalfde maal. Hij verkeerde in groot gevaar, die uit het bed opstond, en eenigen, die minder uitgezweet hadden, vervielen in gevaarlijke kwaadaardige koortsen. Vleeschspijzen moesten geheel vermeden worden, ook dranken gedurende de eerste zes uren; want in het zevende nam de ziekte toe, in het achtste, aanval van ijlhoofdigheid; de slaap moest op alle wijze verhinderd worden.

De ondervinding leert het, zoo als de kanselier BACO heeft opgemerkt, dat deze ziekte eer of liever eene zekere aandoening der natuur was, als wel eene zekere aandoening tegen de geneesmiddelen, wanneer deze te regter tijd en gepast werden toegediend; want, wanneer alles wel in acht genomen werd, herkreeg de zieke meerendeels zijne vorige gezondheid.

zien, in hoe verre de gronden voor mijne meening aannemelijk of verwerpelijk zijn.

De engelſche zweet-ziekte met den aziatiſchen braakloop vergelijkende, komen wij tot onderſcheidene ſtandpunten, van waar beide ziekten tot beſchouwingen aanleiding geven, gewigtig, door de ziektegeſchiedenis, voor de ziektewording (pathogenia), voor de ziektekunde (pathologia), voor de geneeskundige behandeling (therapia) en voor de geneeskundige ſtaatsregeling en politie (medicina politica).

Eenige dier punten, welke mij toeſchijnen het belangrijkst te zijn bij de beſchouwing en vergelijking van beide ziekten onderling, om het gelijkſoortige zoowel als het ongelijkſoortige aan te wijzen, zal ik hier laten volgen.

Het Engelſche zweet.	*De Aziatiſche braakloop.*
a. Heerscht voor het eerst in *Engeland* in het leger van koning HENDRIK den 7den en vervolgens door geheel *Engeland* van 1483 tot en met 1485.	*a,* De aziatiſche braakloop heerscht het eerst in *Bengalen* in het jaar 1817 en breidt zich binnen weinige jaren over geheel *Azië* uit.
b. In een onvruchtbaar tijdsgewricht ontwikkelt zich het engelſche zweet uit onbekende oorzaken. Men houdt het voor beſmettend en pestaardig.	*b.* Na eenen vroegen en hevigen regentijd ontwikkelt zich de braakloop in *Bengalen* uit onbekende oorzaken en wordt voor beſmettend verklaard. (Dr. VOS in zijne beſchrijving van den braakloop.)

c. De

c. De zweetziekte heerscht nog viermalen in *Engeland*, namelijk: in de jaren 1506, 1518, 1528-29 en in 1551, voor den laatsten keer. In 1529. breidt zich dezelve over de *Nederlanden* en *Duitschland* uit.

c. De cholera keert op verscheidene plaatsen bij herhaling terug, en breidt zich binnen een tijdsverloop van 16 jaren door de geheele bekende wereld uit, en verschoont zelfs *Amerika* niet.

d. De kwaadaardigheid van het engelsche zweet is het grootst bij zijn eerst verschijnen. Het doodt binnen den tijd van 3 tot 6 uren; de genezing volgt niet voor 24 uren.

d. De aziatische braakloop was, bij zijne eerste ontwikkeling in zijn Vaderland, het kwaadaardigst. De dood volgde menigwerf binnen weinige uren en de genezing nimmer binnen 24 uren.

e. In vele streken en steden van *Engeland*, werd de helft der ingezetenen door de zweetziekte weggenomen.

e. De braakloop heeft in *Bengalen*, en op de Eilanden van *Oostindien* een groot deel der ingezetenen weggenomen. Binnen weinige maanden stierven in de residentiën, op de Noordkust van *Java* gelegen, 100000 menschen. (Prof. BLUME over de ziekte op *Java*).

f. De Engelsche zweetziekte tastte bij voorkeur de Rijken aan, en verschoonde kinderen, oude en

f. De braakloop tast bij voorkeur, oude, arme en zwakke lieden aan. De rijken, de geneesheeren en ar-

arme lieden. De Schotten en andere vreemdelingen bleven in *Engeland* van de ziekte bevrijd, terwijl de Engelſchen overal, ook in vreemde landen er door aangegrepen werden.

en vele der met de verpleging en behandeling der braakloopIijders belaste perſonen blijven verſchoond, kinderen worden er minder door aangetast. Terwijl de inboorlingen der *Oost-indiën* en, bij ons, de ſchippers het meest door de ziekte te lijden hadden.

g. De algemeene toevallen der zweetziekte komen in vele gevallen met die des braakloops overeen. Er hebben zware congestiën naar de peripherie des ligchaams plaats, gepaard met overmatige en uitputtende afſcheidingen, door de huidvaten.

g. Bij den braakloop hebben zware congestiën naar de centraalorganen des ligchaams plaats, met overmatige en uitputtende afſcheidingen in de maag en de darmbuis.

h. Op de zweetziekte volgden dikwijls hevige en kwaadaardige koortſen.

h. Op den aziatiſchen braakloop volgt dikwijls de zoo gevaarlijke typhus cholericus.

i. De genezing vorderde onderhouding van het zweet; onderdrukt zijnde, moest hetzelve telkens op nieuw worden uitgelokt.

i. De genezing van den aziatiſchen braakloop, verbiedt het ontijdig ſtoppen der brakingen en der ontlastingen. Wanneer dezelve ontijdig ophouden, dan zijn braak- en lakſeermiddelen noodig, om ze wederom op te wekken.

De Homoeopathifche geneeswijze, verftandig geleid en toegepast, fchijnt hier veel goeds te beloven en de waarheid van datgene te waarborgen, waarop zich hare aanhangers, als daadzaken uit de ervaring geput, beroepen, om de behandeling der cholera te leiden. Of ik dus te veel waarde hecht aan de gelijkenisfen en overeenftemmingen, welke er tusfchen het Engelfche zweet en de cholera beftaan, mogen onpartijdigen beoordeelen, om te beflisfen of ik dwaal. Dit zoo zijnde, dan is mijne dwaling ter goeder trouw te eerder verfchoonbaar, daar ik geene theorie en geene geneeswijze er op gebouwd heb, en alzoo onfchadelijk voor anderen bleef.

Hiermede eindigen mijne op- en aanmerkingen, rakende den aziatifchen braakloop. In de voorftelling en ontwikkeling mijner denkbeelden heb ik getracht vreemden invloed te vermijden, door, gedurende den tijd aan dezen arbeid befteed, het lezen van gefchriften over den aziatifchen braakloop te ftaken, en zijne litteratuur geheel en al te laten rusten. Indien mijne aanwijzingen der waargenomene zaken en de daarop gebouwde redeneringen iets te algemeenen nutte mogten bijdragen, de tijd, daaraan befteed, zoude wel beloond zijn.

TABEL, 1.

ALGEMEENE STAAT van Cholera-Lijders, te Gouda.

NAMEN DER GENEESHEEREN.	BURGER PRACTIJK.			CHOLERA ZIEKENHUIS.			MILITAIREN.			TUCHTHUIS.			TOTAAL.		
	ziek geworden.	overleden.	hersteld.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.
Dr. M. Imans.	4	3	1	«	«	«	«	«	«	17	6	11	21	9	12
« W. F. Buchner.	81	30	51	19	15	4	«	«	«	«	«	«	100	45	55
« G. P. Buchner.	62	34	28	26	10	16	«	«	«	«	«	«	88	44	44
« Fisscher.	21	10	11	«	«	«	26	5	21	«	«	«	47	15	32
« G.J.Roozeboom.	8	3	5	«	«	«	«	«	«	«	«	«	8	3	5
	176	80	96	45	25	20	26	5	21	17	6	11	264	116	148

Tabel, 2.

OPGAAF der Braakloop-Lijders, volgens hunnen Ouderdom.

OUDERDOM.	ZIEK GEWORDEN.		OVERLEDEN.		HERSTELD.	
	mannelijk.	vrouwelijk.	mannelijk.	vrouwelijk.	mannelijk.	vrouwelijk.
Beneden het Jaar	«	1	«	1	«	«
van 1 tot 5 jaren	5	6	2	2	3	4
van 5 tot 10 jaren	11	5	6	2	5	3
van 10 tot 15 jaren	3	6	2	«	1	6
van 15 tot 20 jaren	9	4	«	2	9	2
van 20 tot 30 jaren	19	16	5	5	14	11
van 30 tot 40 jaren	29	25	10	8	19	17
van 40 tot 50 jaren	18	27	11	8	7	19
van 50 tot 60 jaren	18	16	15	6	3	10
van 60 tot 70 jaren	8	16	6	10	2	6
van 70 tot 80 jaren	10	6	7	4	3	2
van 80 tot 90 jaren	1	4	1	2	«	2
van 90 tot 100 jaren.	1	«	1	«	«	«
Totaal.	132	132	66	50	66	82

TABEL, 3.

OPGAAF der Braakloop-Lijders volgens de wijken der Stad.

WIJKEN.	ziek geworden:	overleden.	hersteld,
Wijk A.	2	1	1
B.	2	«	2
C.	28	9	19
D.	34	15	19
E.	20	10	10
F.	22	9	13
G.	16	5	11
H.	15	5	10
I.	14	5	9
K.	11	5	6
L.	7	4	3
M.	7	3	4
N.	7	1	6
O.	3	2	1
P.	3	3	«
Q.	«	«	«
R.	7	4	3
S.	11	5	6
T.	16	11	5
U.	16	5	11
V.	8	4	4
W.	12	7	5
X.	3	3	«
Totaal.	264	116	148

TABEL, 4.

OPGAAF der Braakloop-Lijders volgens hun beroep.

BEROEPEN.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.
Pijpmakers.	56	27	29
Baanders en Hekelsters.	45	18	27
Naaisters en Mutsenmaaksters.	11	6	5
Dienstboden.	4	2	2
Winkeliers en Tappers.	13	5	8
Debiteurs van de Loterij.	4	2	2
Bezemmakers.	2	2	»
Oppassers in het ziekenhuis.	5	1	4
Kleimaalders.	2	1	1
Schippers.	6	4	2
Binnenloodsen en Schepenjagers.	6	5	1
Bleekers.	2	1	1
Tinnegieters.	1	»	1
Smeden.	2	»	2
Brood- en Koekebakkers.	2	1	1
Apothekersbediende.	1	»	1
Hooiweger.	1	1	»
Boekdrukker.	1	»	1
Visschers.	2	2	»
Metselaars.	1	1	»
Pottenbakkers.	2	1	1
Bedelaars.	4	3	1
Voerlieden.	2	»	2
Schoenmakers.	3	2	1
Kleermakers.	5	2	3
Militairen.	26	5	21
Militaire vrouwen.	3	2	1
Verwer en Glazenmaker.	1	»	1
Blokmaker.	1	1	»
Geconsigneerden.	17	6	11
Doodgraver.	1	»	1
Kolendragers.	3	2	1
Zonder beroep.	29	13	16
Totaal	264	116	148

TABEL, 5.

OPGAAF der Braakloop-Lijders volgens hun geslacht.

GESLACHTEN.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.
Mannelijke.	132	66	66
Vrouwelijke.	132	50	82
Totaal.	264	116	148

TABEL, 6.

VERHOUDING der Braakloop-Lijders tot de bevolking.

	bevolking.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.	van 1000 levenden zijn ziek geworden.	van 1000 zieken zijn overleden.	verhouding der zieken tot de levenden.	verhouding der overledenen tot de zieken.
Stad GOUDA.	12,615	221	105	116	18	468	1,8 p. c°.	46,8 p. c°.
Militairen.	309	26	5	21	86	230	8,6 p. c°.	23 p. c°.
Tuchthuis.	185	17	6	11	94	352	9,4 p. c°.	35,2 p. c°.
Totaal.	13,109	264	116	148				

TABEL, 7.

STAAT der Braakloop-Lijders in het ziekenhuis te Gouda verpleegd.

Verpleegde Lijders, Mannen.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.	Vrouwen.	ziek geworden.	overleden.	hersteld.
van 15 tot 20 jaren	«	«	«	van 15 tot 20 jaren	1	1	«
van 20 tot 30 jaren	«	«	«	van 20 tot 30 jaren	4	1	3
van 30 tot 40 jaren	3	2	1	van 30 tot 40 jaren	8	2	6
van 40 tot 50 jaren	3	1	2	van 40 tot 50 jaren	7	2	5
van 50 tot 60 jaren	6	4	2	van 50 tot 60 jaren	3	3	«
van 60 tot 70 jaren	2	2	«	van 60 tot 70 jaren	2	1	1
van 70 tot 80 jaren	3	3	«	van 70 tot 80 jaren	2	2	«
van 80 tot 90 jaren	«	«	«	van 80 tot 90 jaren	«	«	«
van 90 tot 100 jaren.	1	1	«	van 90 tot 100 jaren.	«	«	«
Totaal.	18	13	5		27	12	15

TABEL, 8.

ALGEMEEN overzigt en verhouding der overledenen tot de levenden.

AANWIJZING.				Aan den Braakloop overleden.							Aan andere ziekte overleden.							VERHOUDINGEN.				
	Bevolking.		Totaal.	Augustus.		September.		october		Totaal.	Augustus.		September		october.		Totaal.	totaal der aan den braakloop en andere ziekte overleden.	van de braakloop lijken tot de levenden.	van de overledenen aan andere ziekten tot de levenden.	van alle overledene tot de levende.	van de braakloop-lijken tot de overledene in het geheel.
	m.	v.		m	v.	m	v.	m	v.		m	v.	m	v.	m	v.						
Gouda.	5818	6797	12615	38	23	13	9	8	14	105	20	12	16	26	11	16	101	206	8,75 p. 1000	8,41 p. 1000	17,16 p. 1000	51 p. 100
Militairen.	309	»	309	4	«	1	»	«	«	5	3	«	1	«	«	«	4	9	16,06 p. 1000	13,03 p. 1000	29,10 p. 1000	54 p. 100
Tuchthuis.	95	90	185	3	2	«	1	«	»	6	2	1	«	«		«	3	9	33,33 p. 1000	16,66 p. 1000	56 p. 1000	63 p. 100

TABEL, 9

OPGAAF der wekelijksche Braakloop-Lijders.

WEKEN.	ziek geworden.	overleden,	hersteld.
van den 1 tot 8 Augustus.	5	3	»
van den 8 tot 15 dito.	37	18	»
van den 15 tot 22 dito.	46	25	17
van den 22 tot 29 dito.	57	24	20
van den 29 tot 5 September.	38	10	26
van den 5 tot 12 dito.	20	5	27
van den 12 tot 19 dito.	12	4	13
van den 19 tot 26 dito.	10	8	16
van den 26 tot 3 October.	11	2	6
van den 3 tot 10 dito.	12	7	10
van den 10 tot 17 dito.	9	6	4
van den 18 tot 25 dito.	4	1	4
van den 25 tot 1 November.	3	3	5
Totaal.	264	116	148